

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Ondřej Přech

**Právní režim Antarktidy, zejména ochrana
jejího životního prostředí a postavení České
republiky**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc., DSc.

Katedra mezinárodního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 29. 4. 2015

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Autor diplomové práce

Poděkování

Touto cestou bych rád srdečně poděkoval především vedoucímu mé diplomové práce, doc. JUDr. Janu Ondřejovi, CSc., DSc. za jeho vstřícný přístup, odborné vedení a cenné připomínky. Za přínosné konzultace dále děkuji zakladateli české polární stanice prof. RNDr. Pavlu Proškovi, CSc. z Masarykovy univerzity v Brně a JUDr. Pavlu Sladkému, Ph. D. z Ministerstva zahraničních věcí. Za podporu a pomoc též děkuji svým rodičům.

6. OBSAH

1. Úvod.....	6
2. Obecně o Antarktidě	7
2.1. Přírodní podmínky.....	7
2.2. Objevování kontinentu	8
2.3. Jižní pól	10
3. Územní nároky.....	11
4. Smlouva o Antarktidě	13
4.1. Kategorie smluvních stran	15
4.2. Základní zásady.....	16
4.3. Zákaz přivlastnění Antarktidy	18
4.4. Jurisdikce v Antarktidě.....	21
4.5. Konzultativní schůzky	22
5. Antarktický smluvní systém	25
6. Ochrana životního prostředí Antarktidy	27
6.1. Ochrana živých zdrojů.....	27
6.1.1. Regulace lovu velryb.....	28
6.1.2. Opatření ATCM	29
6.1.3. Úmluva o zachování antarktických tuleňů.....	31
6.1.4. Úmluva o zachování antarktických mořských živých zdrojů	32
6.1.5. Příloha II Madridského protokolu.....	35
6.2. Ochrana neživých zdrojů.....	36

6.2.1.	Led.....	37
6.2.2.	Nerostné suroviny	37
6.3.	Ochrana mořského prostředí.....	40
6.4.	Nakládání s odpady	41
6.5.	Místa se zvláštní ochranou	43
7.	Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě.....	45
7.1.	Environmentální zásady Protokolu.....	46
7.2.	Posuzování vlivů na životní prostředí	47
7.3.	Výbor pro ochranu životního prostředí	48
8.	Turistika	49
9.	Kontrolní mechanismy ATS	50
10.	Mezinárodní odpovědnost v Antarktidě	52
11.	Řešení sporů.....	53
12.	Česká republika a Antarktida.....	55
12.1.	Česká antarktická stanice	55
12.2.	Vztah ČR k ATS.....	57
12.3.	Zákon o Antarktidě.....	58
13.	Závěr	61
	Seznam použitých pramenů.....	66
	Shrnutí/Summary.....	74
	Klíčová slova/Keywords.....	78

1. ÚVOD

Antarktida. Poslední objevený kontinent na naší planetě. Dříve mystická, nyní stejně tak fascinující, ať již z pohledu estetického, environmentálního či mezinárodněprávního. Zdejší příroda a krajina je téměř nedotčená člověkem. Zvířata jsou krotká, vzduch perfektně čistý a za polární noci (díky absenci světelného smogu civilizace) se může hvězdná obloha ukázat v celé své božské kráse. Její ledový příkrov je obrovskou zásobárnou pitné vody, zadržuje asi 90 % jejího celkového množství na Zemi.¹ Zároveň funguje jako přirozené chlazení klimatického systému planety. Vzhledem k tloušťce a stáří ledu je možné nahlížet až 800 tisíc let do minulosti co se týče složení atmosféry a změn klimatu.² Je v zájmu celého lidstva zachovat tento jedinečný ekosystém i pro příští generace a zatím se zdá, že jsme na dobré cestě. I přes rozdílné politické smýšlení a snahy o nadvládu nad světem během studené války si velmoci a ostatní státy uvědomovaly, že ochrana životního prostředí Země přesahuje hranice národů, státních útvarů i ideologií. Uprostřed závodů v nukleárním zbrojení, během soupeření o ovládnutí kosmického prostoru a dennodenní hrozby planetárního jaderného konfliktu s nedozírnými následky se dvě hlavní zneprátené mocnosti a 10 dalších zemí dokázalo shodnout na základních prvcích ochrany Antarktidy, zejména nemilitarizace a nenuklearizace kontinentu a kodifikovat je v roce 1959 v mezinárodní smlouvě známé jako Smlouva o Antarktidě nebo Antarktická smlouva (*Antarctic Treaty*). Československo ke smlouvě přistoupilo jako první stát již roku 1962, resp. roku 1993 jako Česká republika a od podzimu 2006 zde má i vlastní výzkumnou stanici, díky čemuž získala v roce 2013 právo spolurozhodovat o dění v Antarktidě.³ ČR se tak směle hlásí k rodině států se zvýšeným zájmem o životní prostředí naší modré planety.

Cílem mé práce je poskytnout náhled na právní režim kontinentu a vývoj ochrany životního prostředí Antarktidy. Po úvodních geografických a historických informacích se věnuji nejdůležitějšímu dokumentu – Smlouvě o Antarktidě a dále se pak zaměřuji na charakteristiku ochrany životního prostředí Antarktidy rozdělenou podle jednotlivých

¹ PROŠEK, P. *Antarktida*. Praha: Academia, 2013, s. 21.

² PROŠEK, P. op. cit., s. 81.

³ ATCM XXXVI: *Decision 1 (2013) – Recognition of the Czech Republic as a Consultative Party* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=547&lang=e (navštíveno 10. 3. 2015).

složek životního prostředí. V závěru se okrajově zabývám otázkou turistiky a mezinárodní odpovědnosti v Antarktidě a zejména vztahem České republiky k mezinárodním instrumentům platným pro antarktickou oblast a k Antarktidě vůbec. Podkladem pro práci mi byly zejména odborné články, odborná literatura, mezinárodní smlouvy a výstupy Konzultativních schůzek.

2. OBECNĚ O ANTARKTIDĚ

Domněnka o existenci rozsáhlé pevniny na jižní polokouli se zrodila před více než 2000 lety. Výraz „Antarktis“ sahá svými kořeny až do řecké mytologie. Arktos (Medvědice) pojmenovali staří Řekové souhvězdí, které se nachází nad severním pólem a postupem doby začali slovo „arktický“ používat i k označení oblasti, nad níž se nachází. Slovem antarktický začali analogicky označovat oblast zcela protilehlou (anti = proti + Arktida). Úzce to souviselo i s jejich předpokladem o kulatosti Země, který vyslovili, opírajíc se sice o velmi skrovná fakta, avšak s velkou dávkou geniální fantazie.

2.1. PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Antarktida je vymezena jednak jako území kontinentu (13,176 mil. km²), jednak jako jižní polární oblast na jih od jižního polárního kruhu - za 66°32' jižní šířky anebo také jako území ohraničené klimatickou hranicí, kde letní teplota (leden) nepřevyšuje 10 °C. Klimaticky vymezená oblast má rozlohu 67,84 mil. km². Podle českého práva, přesněji zákona č. 276/2003 Sb. o Antarktidě a o změně některých zákonů (zákon o Antarktidě) se Antarktidou rozumí oblast na jih od 60. rovnoběžky jižní šířky, včetně plovoucích ledovců.⁴ Toto vymezení odpovídá definici ve Smlouvě o Antarktidě.⁵

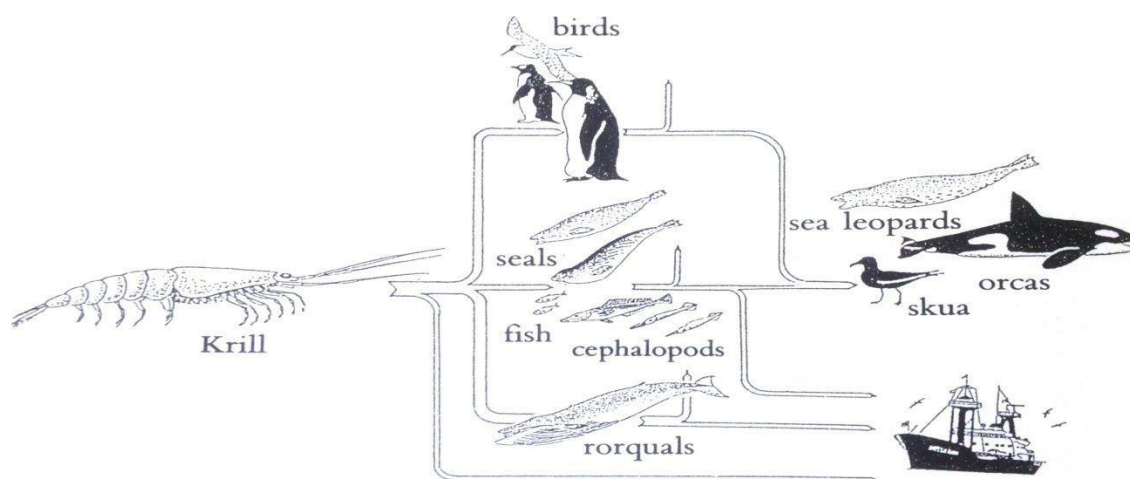
Podnebí je extrémně studené, v centrálních oblastech navíc také extrémně suché, spadne zde méně než 50 mm srážek ročně. Na okrajích kontinentu a v pobřežních oblastech dochází častému větrnému proudění, někdy i síly uragánu. Teploty ve vnitrozemí se v zimě (červenec) pohybují průměrně od -40 °C do -70 °C, v létě (leden)

⁴ §2 písm. a) zák. č. 276/2003.

⁵ článek VI Smlouvy o Antarktidě.

kolísají mezi -10 °C a -40 °C. Antarktida je nejchladnější a největrnější kontinent na Zemi. Téměř 99% její plochy je pokryto pevninským ledovcem o objemu 24,9 mil. km³.

Ze zástupců fauny a flóry byly doposud objeveny pouze tři druhy kvetoucích rostlin a více než 50 druhů mechů a lišejníků. Zaznamenány byly také některé řasy, houby a bakterie. V okolních mořích žije množství drobných korýšů, živočichů s tvrdou ulitou zvaných krill, mnoho obratlovců (kytovci, tuleni, rypouši, některé ryby) i bezobratlých živočichů (plankton, hlavonožci, ostnokožci a další). Nalezneme zde hojnost mořských ptáků, jako jsou např. chaluchy a albatrosi. Faunu také zastupuje osm druhů tučňáků a pět druhů ptáků z čeledi buňňákovitých. Základem místního potravního řetězce je zmiňovaný krill.⁶

Obrázek 1: Potravní řetězec v oblasti Antarktidy. Zdroj: VERHOEVEN, Ed.: *The Antarctic environment and international law: [proceedings of a symposium held in Oct. 1990 in Brussels, Belgium]*. 1. publ. London: Graham & Trotman, 1992

2.2. OBJEVOVÁNÍ KONTINENTU

Od vzniku představy a teorie o kulatosti Země byl už jen krůček k jejímu logickému domyšlení - k názoru o vyváženosti a symetrii pevnin. Poprvé ho vyslovil antický geograf Starbon († asi 25 n. l.).⁷ Poněvadž na severu země, pokládané za

⁶ BILLEN, G., LANCELOT, CH. *The Functioning of Antarctic Marine EcoSystem A Fragile Equilibrium in The Antarctic Environment and International Law*. Cornwall: Graham & Trotman Ltd, 1992, s. 40.

⁷ MARTÍNEK, J. *Komu patří Antarktida?* In *Geografické rozhledy*, č. 2, 2005-2006 [online]. Dostupné z: http://www.prirodniskola.cz/media/files/komu_patri_antarktida.pdf, s. 4 (navštíveno 20. 3. 2015).

kulatou, je studená oblast Arktida, pak jí na jižní polokouli musí odpovídat rovněž studená zóna, Antarktida.⁸ Ve středověku bylo pokládáno učení o kulatosti Země za absurdní a církev je pravidelně stíhala jako kacířské. Teprve návrat renesančních učenců k ideám antických myslitelů oživil myšlenku o existenci velké Jižní pevniny. Byla to hypotetická Terra australis incognita (Neznámá jižní země), jíž obdařila fantazie učenců nejen obrovskými rozměry, ale i pohádkovým bohatstvím a krásami.

Neznámá jižní země lákala námořníky, kupce i dobrodruhy. Jejich koráby pronikaly stále hlouběji na jih a cestou objevovaly nové země a ostrovy, pokládané často za součást legendární pevniny. Pokaždé se však zjistilo, že se na jih od objevených zemí opět rozkládají jen další široké plochy oceánu. Zřejmě první člověk, který Antarktidu zahlédl, byl polynéský mořeplavec Hui Te-Rangiora, kterého na jih zanesl pasát. O své cestě a setkání s plujícími ledovci zanechal zprávu na ostrově Rarotonga, která se zde předávala ústním podáním až do současné doby.⁹

Až v roce 1773 se dostali první mořeplavci vedení Angličanem Jamesem Cookem za polární kruh. Ten sám možnost existence Jižního kontinentu připouštěl, ale po návratu prohlašuje: „Obepnul jsem jižní polokouli na vysokém stupni jižní šířky, plavil jsem se na ní tak pozorně, abych bez nejmenších pochybností dokázal, že tam není pevniny, ledaže by se nacházela blízko pólu mimo dosah mořeplavců”.¹⁰ Referoval však o bohatství polárních vod, a tím do těchto končin nalákal velrybáře, kteří zde začnou hojně lovit a vybíjet tuleně, velryby i tučňáky.

Určitá víra v možnost existence Jižní pevniny však přesto přetrvávala. Na přelomu 18. a 19. století vzrostl v Rusku zájem o geografické výzkumy a v roce 1819 vypravuje car Alexandr I. dvě vědecké expedice k průzkumu severního a jižního pólu. Velitelem antarktické výpravy byl ustanoven Faděj Bellinghausen. Datem objevení šestého kontinentu je 28. leden 1820, kdy se expedice poprvé přiblížila na dohled ledovým břehům Antarktidy - 69 stupňům 21 minutám jižní šířky poblíž nultého poledníku.

⁸ MESSNER, R. *Ledové póly*. Z německého originálu přeložil Jaroslav Voříšek. Praha: Nakladatelství BRÁNA, 2010, s. 186.

⁹ Hui Te-Rangiora: *Cesta na jih*. In: Wikipedia: the free encyclopedia, San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [online]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hui_Te-Rangiora (navštíveno 2. 3. 2015).

¹⁰ IMBERT, B. *Velké polární výpravy*. Z francouzského originálu přeložila Mgr. Blanka Neužilová. Martin: Nakladatelství Slovart, 1996, s. 32.

2.3. JIŽNÍ PÓL

Jižní pól není jeden - jsou dokonce tři, respektive čtyři. Nejznámější je historický, označený prvními dobyvateli jako nejj jižněji položené místo na Zemi. Vedle něj existuje ještě jižní magnetický pól, což je místo, kde se sbíhají siločáry magnetického pole Země. Jižní geomagnetický pól je bod, jímž prochází osa zemské rotace. Posledně jmenovaný se někdy nazývá pólem chladu, protože na zdejší stanici Vostok byla naměřena nejnižší teplota na Zemi, a to $-89,2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Družice Landsat 8 v jedné z prasklin ledového povrchu Antarktidy naměřila dokonce $-93,2\text{ }^{\circ}\text{C}$.¹¹ Na některých mapách Antarktidy lze nalézt ještě jeden pól - pól poměrné nedostupnosti, což je místo ze všech směrů nejvzdálenější od pobřeží.

(1) Jižní geografický pól (2) Jižní magnetický pól (3) Jižní geomagnetický pól (4) Jižní pól nedostupnosti (o) kruhem je vyznačena 60. rovnoběžka jižní šířky

Obrázek 2: Mapa Antarktidy s vyznačenými póly. Zdroj:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/59/Pole-south.gif/220px-Pole-south.gif>

¹¹ NASA-USGS Landsat 8 Satellite Pinpoints Coldest Spots on Earth[online]. Dostupné z: <http://www.nasa.gov/content/goddard/nasa-usgs-landsat-8-satellite-pinpoints-coldest-spots-on-earth> (navštíveno 14. 3. 2015).

Dobývání jižního pólu patří mezi nejznámější příběhy počátku 20. století. Bylo motivováno zejména touhou po prestiži z prvenství, ale i zájmem o poznání unikátního antarktického prostředí. V listopadu 1902 Robert Falcon Scott, Edward Wilson a Ernest Shackleton přešli se svým psím spřežením 80. rovnoběžku, což bylo do té doby nejj jižnější místo na zeměkouli, kam vstoupila lidská noha. Necelých 800 km od jižního pólu se však kvůli hladovění a sněžné slepotě museli obrátit. V červnu 1910 R. F. Scott znovu vyplul k Antarktidě. Když výprava v říjnu roku 1910 dorazila do australského Melbourne, čekal na něho stručný telegram: „Pro Vaši informaci: odjíždím do Antarktidy. Amundsen.“¹²

Dva měsíce po Scottově odjezdu z Anglie se norský polárník Roald Amundsen vydal na údajnou vědeckou expedici do Arktického oceánu. Zamířil však na jih, zastavil se v portugalské Madeiře, kde informoval posádku o změně plánu a poslal odsud zprávu Scottovi. Oproti Scottovi, který využíval poníky a motorové saně, Amundsen vsadil výhradně na psy. Ukázalo se, že tato volba byla správná. Amundsen, přestože vyrazil k pólu později než Scott, dosáhl jižního pólu 14. prosince 1911¹³, tedy o měsíc dříve než jeho soupeř. Pro Scottovu výpravu byla norská vlajka, kterou 16. ledna 1912 na pólu našli obrovským zklamáním a všichni členové výpravy při zpáteční cestě zahynuli.

3. ÚZEMNÍ NÁROKY

Počátkem 20. století končí éra hrdinského dobývání („hrdinskou“ dobu antarktických výzkumů odstartoval v roce 1895 Mezinárodní geografický kongres v Londýně, kde bylo přijato usnesení, že „výzkum antarktického regionu je největším úkolem, který ještě zbývá podniknout na poli zeměpisných objevů“¹⁴) a lidé začínají Antarktidu za pomoci techniky systematicky mapovat a prozkoumávat. Současně s tím roste i ekonomický zájem o kontinent. Slibné výsledky pátrání po nerostných zdrojích a

¹² IMBERT, B., op. cit., s. 24.

¹³ *The New encyclopaedia Britannica*. 15th ed. Chicago: Encyclopaedia Britannica, c1992, 32 v. ISBN 08-522-9553-7, s. 439-440.

¹⁴ MÁČKA, Z. *Objevování Antarktidy* in *Geografické rozhledy*, č. 2, 2005, s. 8.

výnosný lov velryb se staly lákadlem pro řadu států, které postupně vznášejí územní nároky. Tyto nároky měly různé právní základy, které lze rozdělit do tří skupin:

- A) prvotní okupace – práva k území jsou založená na objevu a prohlášení o nabytí
- B) geologická kontinuita – odvození práv k území od skutečnosti, že jsou dané oblasti geologickým pokračováním státního území
- C) sektorová metoda – od dvou bodů stanovených podle A) nebo B) se vedou pomyslné čáry až k jižnímu pólu a tato výseč je pak výsočným územím

První, kdo vznesl své nároky, byla Velká Británie na základě královských dekretů z let 1908 a 1917 (tzv. Britské antarktické území). Později část svých nárokovaných území postoupila svým dominiím - roku 1923 Novému Zélandu tzv. Rossovu dependenci a roku 1933 Austrálii tzv. Australské antarktické území.

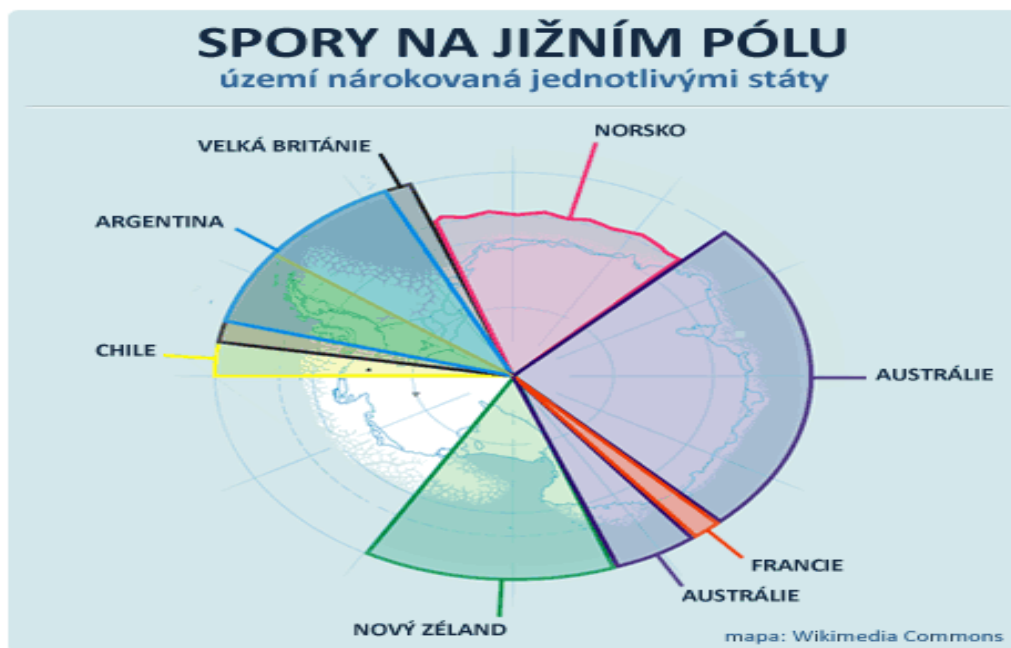
Francie prezidentskými dekrety z let 1927 a 1938 prohlásila za své všechny ostrovy a území mezi 136° a 142° východní délky, nazývané Adéliná Země.

Norsko vyhlásilo svůj sektor mezi 20° z. d. a 45° v. d. královským prohlášením r. 1939 a pojmenovalo jej Bouvetův sektor.

Rovněž Německo provedlo několik expedic a nárokovalo si část území v oblasti Země královny Maud, které přejmenovalo na Neu Schwabenland. V důsledku 2. světové války však jeho nárok zanikl.

Chile a Argentina uplatňovaly své územní požadavky na základě geologické kontinuity s jejich územími vládními dekrety postupně v letech 1940 a 1946.

Některé územní nároky vyplývající z těchto jednostranných aktů se dokonce částečně překrývaly (viz obrázek 3). Takto byly rozděleny čtyři pětiny Antarktidy, ke zbývajícím jedné pětině nevznesl nárok žádný stát.

Obrázek 3: Územní nároky jednotlivých států. Zdroj:

http://i.idnes.cz/10/053/nesd/MBB333be7_pol.gif

Především vztahy mezi Británií a jihoamerickými republikami hrozily přerůst ve válečný konflikt (nejžhavější byla situace v průběhu roku 1947) a všechny armády podnikaly v polárních oblastech „taktická cvičení“. Nebezpečí mezinárodního konfliktu pomohla překonat potřeba intenzivního vědeckého výzkumu. Světová meteorologická organizace (WMO) vyhlásila v roce 1957 osmnáctiměsíční Mezinárodní geofyzikální rok (*International Geophysical Year – IGY*), jehož cílem bylo upřesnit obecné znalosti z geofyziky, astronomie, meteorologie a příbuzných věd. Kromě vypuštění prvních umělých družic Země byl jeho významnou součástí i výzkum Antarktidy. Během přípravné konference pro tuto akci během roku 1955 akceptovali zástupci zúčastněných států deklaraci Argentiny a Chile, že žádné aktivity IGY nebudou mít vliv na *status quo* v Antarktidě. Tato dohoda byla prvním krokem na cestě k vytvoření Antarktického smluvního systému.

4. SMLOUVA O ANTARKTIDĚ

Na mezinárodním geofyzikálním roce se podílelo celkem 64 států, z nichž dvanáct (Argentina, Austrálie, Belgie, Chile, Jihoafrická unie, Francie, Japonsko, Norsko, Nový Zéland, Velká Británie, USA a Sovětský svaz) se zapojilo do výzkumu ledového

kontinentu vysláním vlastní expedice nebo zřízením vědecké stanice. Po skončení IGY zorganizovaly Spojené státy americké konferenci těchto dvanácti států ve Washingtonu, jejímž účelem byla úprava mezinárodněprávního postavení Antarktidy. V závěru konference podepsali její účastníci dne 1. prosince 1959 Smlouvu o Antarktidě¹⁵, která vstoupila v platnost 23. června 1961. S výjimkou USA, SSSR, Japonska, Belgie a Jihoafrické unie měli všichni signatáři vznesené územní nároky na různé části antarktického území (Argentina, Austrálie, Francie, Chile, Norsko, Nový Zéland, Velká Británie). Historický aspekt této smlouvy je zvláště významný, neboť byla uzavřena v době politického rozdělení světa na Východ a Západ. Zejména její ustanovení o nemilitarizaci a systému kontroly byla velmi důležitá pro další pokojný vývoj mezinárodního společenství. Vstupem této mezinárodní smlouvy v platnost se Antarktida stala mezinárodním prostorem, který si státy nesmí přivlastnit a na kterém nemohou vykonávat výlučnou územní suverenitu.¹⁶ Mezi další mezinárodní prostory patří volné moře¹⁷, mořské dno za hranicemi národní jurisdikce¹⁸, kosmický prostor a nebeská tělesa¹⁹. Dalším výsledkem Washingtonské konference byl vznik Vědeckého výboru pro antarktický výzkum (angl. *Scientific Committee on Antarctic Research – SCAR*), mezinárodní nevládní organizace, podřízené Mezinárodní vědecké radě. Jeho úkolem je „zavádění, podporování, formulování a koordinace programů vědeckého výzkumu v Antarktidě“. ²⁰ Výbor slouží též jako nezávislý poradce orgánů Antarktického smluvního systému.

Jak již bylo řečeno, Smlouva vstoupila v platnost 23. června 1961 po uložení poslední (dvanácté) ratifikační listiny u deponitáře smlouvy, jímž je vláda Spojených států amerických. Je otevřena k přístupu každému státu, který je členem Organizace spojených národů nebo kterémukoli jinému státu, který může být se souhlasem všech Konzultativních stran (viz dále) pozván, aby přistoupil ke Smlouvě. Byla uzavřena na dobu neurčitou, po uplynutí třiceti let od vstupu této Smlouvy v platnost může některá z

¹⁵ *The Antarctic Treaty, 1959* [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf.

¹⁶ ONDŘEJ, J. *Právo mezinárodních prostorů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko, 2000, s. 8.

¹⁷ Čl. 2 Úmluvy o volném moři (1958), čl. 89 Úmluvy OSN o mořském právu (1982).

¹⁸ Čl. 137 Úmluvy OSN o mořském právu.

¹⁹ Čl. 2 Kosmické smlouvy (1967).

²⁰ viz <http://www.scar.org/about-us> (citováno 15. 3. 2015).

Konzultativních stran požádat vládu, u níž je Smlouva uložena, aby svolala konferenci všech smluvních stran, na které se bude jednat o tom, jak je smlouva prováděna.²¹

Teritoriální působnost Smlouvy je stanovena v čl. VI pro oblast na jih od 60. rovnoběžky jižní šířky včetně plovoucích ledovců. Vztahuje se tedy i na ostrovy a souostroví v této oblasti, např. Jižní Orkneje nebo Jižní Shetlandy. Nedotýká se však výkonu práv, která vyplývají z mezinárodního práva o volném moři, což znamená, že státy mají právo v této oblasti využívat svobod volného moře v souladu s čl. II Úmluvy o volném moři z roku 1958 (plavba, rybolov, kladení podmořských kabelů apod.).

4.1. KATEGORIE SMLUVNÍCH STRAN

Jedním ze specifíků této unikátní mezinárodní smlouvy je, že rozlišuje tři kategorie smluvních stran. První kategorii tvoří dle čl. IX dvanáct původních smluvních států. Kategorii druhou tvoří státy, které dodatečně přistoupily ke Smlouvě a projevují svůj zájem o Antarktidu tím, že zde vyvíjejí podstatnou vědeckou či výzkumnou činnost, to znamená vysílají vědecké expedice nebo budují a provozují vědecké stanice. Třetí skupinu tvoří ostatní smluvní státy. První dvě kategorie, zvané Konzultativní strany (angl. *Consultative Parties*) jsou zvýhodněny v tom směru, že mají právo účastnit se konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě (angl. *Antarctic Treaty Consultative Meeting – ATCM*). Tyto schůzky jsou orgánem, který projednává provádění Smlouvy o Antarktidě a další rozvoj antarktického právního systému (blíže viz kapitola 4. 5.). Konzultativní strany mají rovněž právo jmenovat pozorovatele, kteří provádějí inspekce za účelem kontroly dodržování Smlouvy ve smyslu čl. VII. Toto rozlišování slouží k tomu, aby hlavní vliv na provádění Smlouvy měly ty státy, které projevují skutečný a hlubší zájem o Antarktidu. K zařazení státu do druhé kategorie nestačí pouze vyvíjet podstatnou vědeckou či výzkumnou činnost v Antarktidě, nýbrž je nutné i kolektivní rozhodnutí Konzultativních stran, respektive ATCM.

Československo uložilo listinu o přístupu k Antarktické smlouvě jako první stát mimo okruh původních signatářů dne 14. června 1962²² a téhož dne vstoupila pro Československo Smlouva v platnost. Po vybudování české vědecké polární stanice v

²¹ Čl. XII odst. 2a Smlouvy o Antarktidě.

²² Vyhláška č. 76/1962 Sb.

roce 2006²³ získala Česká republika na XXXVI. zasedání ATCM v Bruselu 29. května 2013 konzultativní status, čímž se přesunula ze třetí do druhé kategorie smluvních stran.

4.2. ZÁKLADNÍ ZÁSADY

V preambuli státy uznaly, že je v zájmu všeho lidstva, aby Antarktida nadále vždy sloužila výhradně mírovým účelům a nestala se dějištěm ani předmětem mezinárodních sporů. Tato teze je obsahem článku I, který v odstavci 1 stanoví, že **Antarktidy bude využito jen pro mírové účely**. Zakazují se mimo jiné jakékoli opatření vojenského charakteru, budování vojenských základen a opevnění, konání vojenských manévrů jakož i pokusy s jakýmkoli druhu zbraní. Přední zásadou je tedy **nemilitarizace** a **zákaz přivlastnění**, o kterém pojednává kapitola 4.3. Vzhledem k velmi obtížným podmínkám na kontinentu by však úplný zákaz vstupu vojenského personálu a vojenské techniky znesnadnil, některým státům i znemožnil přístup do Antarktidy a efektivní činnost v této oblasti. Především z tohoto důvodu je tedy v čl. I odstavci 2 využití vojenského personálu nebo zařízení pro vědecké výzkumy nebo jakékoli jiné mírové účely povoleno.

Poslední věta čl. I odstavce 1 hovoří o nepřipustnosti pokusů s jakýmkoli druhu zbraní, čímž se myslí včetně jaderných, jak upřesňuje čl. V. Ten zároveň zakazuje i zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu v této oblasti. Lze tedy říci, že vstupem Antarktické smlouvy v platnost se Antarktida stala prvním kontinentem, kde se prosadila zásada **nenuklearizace**. V obecném mezinárodním právu je sice běžnější termín „denuklearizace“, takový výraz ovšem implikuje, že se v určité oblasti nukleární zbraně nebo odpady původně nacházely. Vzhledem k tomu, že v Antarktidě se před přijetím Smlouvy nic takového nevyskytovalo, je pojem „nenuklearizace“ přesnější a méně zavádějící. Smlouva se tak stává „první vlašťovkou“, která zakazuje pokusné výbuchy a zkoušky atomových zbraní, byť jen pro oblast Antarktidy. Tato úprava byla inspirací k postupnému přijetí dalších mezinárodních smluv v oblasti jaderného odzbrojení, například pro Smlouvu o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, kosmickém prostoru a pod vodou (angl. *Partial Test Ban Treaty – PTBT*), vstoupivší v

²³ PROŠEK, P., op. cit., s. 227.

platnost 10. října 1963²⁴, Smlouvu o zákazu umístování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na dně moří, oceánů a v jeho podzemí (angl. *Seabed Treaty*) z roku 1971²⁵, několik regionálních smluv o bezjaderných pásmech (Latinská Amerika, Afrika, jihovýchodní Asie) a konečně Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek (angl. *Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty*) z roku 1996, která však zatím nevstoupila v platnost.²⁶

Další zásadou je **svoboda vědeckého bádání** a s ní související **spolupráce v Antarktidě**. Zásada spolupráce je upravena v člancích II a III Smlouvy a zahrnuje výměnu informací o plánech vědeckých prací, aby byla zajištěna maximální úspora prostředků a efektivnost práce, výměnu vědeckého personálu mezi výpravami a stanicemi a výměnu údajů a výsledků vědeckých pozorování. K těmto údajům a výsledkům jsou státy povinny zajistit volný přístup. Za účelem iniciování a koordinace vědeckých činností byl v roce 1958 založen Scientific Committee on Antarctic Research (SCAR), který je orgánem International Council for Science (ICSU) a o třicet let později, v roce 1988 byl založen Council of Managers of National Antarctic Programmes (COMNAP), který je mezinárodním sdružením určeným ke zlepšování postupů v řízení a podpoře antarktického vědeckého výzkumu, jenž propojuje národní antarktické programy. Vztah mezi SCAR a Smlouvou o Antarktidě byl institucionalizován již na první Konzultativní schůzce (viz níže) v roce 1961.²⁷ Vzhledem k tomu, že až do roku 2004 nebyl ustaven žádný stálý sekretariát ATCM, stal se SCAR de facto vědeckým sekretariátem Smlouvy o Antarktidě. V rámci Konzultativních schůzek má postavení pozorovatele (angl. *Observer*). V článku VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě se smluvní strany dále zavázaly informovat ostatní smluvní strany a v budoucnu je včas uvědomit o:

²⁴ *Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water (Partial Test Ban Treaty)*, 1963 [online]. Dostupné z:

http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban/text (navštíveno 4. 3. 2015).

²⁵ *Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and other Weapons of Mass Destruction on the Sea-bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof (Seabed Treaty)*, 1971 [online]. Dostupné z http://www.nti.org/media/pdfs/aptseabd.pdf?_id=1316630217&_id=1316630217 (navštíveno 4. 3. 2015).

²⁶ *Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty*, 1996 [online]. Dostupné z http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf (navštíveno 4. 3. 2015).

²⁷ ATCM I: *Recommendation 4 (1961) – Advisory work of SCAR* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=5&lang=e (navštíveno 5. 3. 2015).

- a) všech výpravách do oblasti Antarktidy, které podnikají její lodě nebo její občané, a o všech výpravách do Antarktidy, které jsou organizovány na jejím území nebo z jejího území vysílány
- b) všech stanicích v Antarktidě provozovaných jejími občany
- c) každém vojenském personálu či vybavení, určenému k vyslání do Antarktidy.

Rezolucí ATCM XXIV-6 z roku 2001 byla upřesněna pravidla pro pravidelnou výměnu informací mezi vládami smluvních států Smlouvy o Antarktidě. Rozlišují se tzv. předsezónní informace, roční zprávy a stálé informace.²⁸

Výměna informací je upravena i v čl. 17 Madridském protokolu a v dílčích otázkách v jeho jednotlivých přílohách, o němž bude pojednáno v kapitole 7.

4.3. ZÁKAZ PŘIVLASTNĚNÍ ANTARKTIDY

Jedním ze stěžejních důvodů uzavření Smlouvy o Antarktidě byla nutnost určitým způsobem řešit složitost vztahů způsobenou jednostrannými prohlášeními územních nároků. Pohledy na oprávněnost územní svrchovanosti v Antarktidě se různily jak mezi nárokovajícími státy navzájem, tak mezi těmi, kdož nároky vznesli a mezi ostatními, kteří žádná taková prohlášení neučinili. Svrchovaností se přitom podle nauky obecného mezinárodního práva rozumí územní suverenita, tj. právo suverénního státu vykonávat nezávisle a výlučně veškerou veřejnou moc na státním území (tzv. územní výsost) a právo svobodně disponovat se státním územím navenek. Suverenita státu značí nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci, a to jak v oblasti vztahů mezistátních, tak i ve věcech vnitřních. Stát není omezen ničím jiným než suverénními právy ostatních států, obecným mezinárodním právem a svobodně převzatými mezinárodními závazky.²⁹

Všech sedm nárokovujících států a další strany dosáhly „dohody zastávat různé názory“ (angl. *agreement to disagree*), což se projevilo na formulaci čl. IV, jehož

²⁸ ATCM XXIV: *Resolution 6 (2001) – Information Exchange Requirements* [online]. Dostupné z http://ats.aq/documents/recatt/att315_e.pdf (navštíveno 6. 3. 2015).

²⁹ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část. 4.*, doplněné a rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 14.

odstavec 1 stanoví, že „nic, co je ve Smlouvě obsaženo nebude vykládáno jako zřeknutí se již dříve vyhlášených práv nebo nároků k územní svrchovanosti v Antarktidě“. Tímto ustanovením je účinně chráněna pozice všech původních států, které uplatnily práva a nároky k územní svrchovanosti v Antarktidě. Jejich nároky nejsou popřeny, nelze je však uplatňovat. Smluvní strany své nároky po dobu platnosti Smlouvy „zmrazily“.

Zároveň Smlouva v čl. IV odstavci 2 výslovně zakazuje jakékoli akce nebo činnost po dobu platnosti Smlouvy, které budou prohlašovat, podporovat nebo popírat jakékoli nároky na územní svrchovanost v Antarktidě. Že se však státy svých nároků nevzdávají, dokazují různé, někdy skoro až úsměvné aktivity a gesta, jak lze soudit například z britské pamětní mince, vydané k výročí padesáti let od uzavření Smlouvy o Antarktidě³⁰ (obrázek č. 4),

Obrázek 4: Britská pamětní mince. Zdroj: <http://pametni-mince.info/Velka-Britanie/Druha-mince-Antarktity-k-50-vyroci-podepsani-Antarktice-smlouvy.html>

či billboardu na letišti u argentinské antarktické stanice Marambio (obrázek č. 5). Bez zajímavosti také není, že sem Argentina vyslala těhotnou ženu, a na argentinské stanici Esperanza se v roce 1978 narodil první člověk v Antarktidě.³¹ Téhož roku se zde konala i první svatba.³² Argentinští diplomaté v roce 2009 dokonce na podporu svého

³⁰ Zdroj: <http://www.pametni-mince.info/Velka-Britanie/Druha-mince-Antarktity-k-50-vyroci-podepsani-Antarktice-smlouvy.html> (navštíveno 6. 3. 2015).

³¹ Zdroj: http://elpais.com/diario/1978/01/10/sociedad/253234814_850215.html (navštíveno 8. 3. 2015).

³² Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/krehkou-antarktidu-ohrozuj-i-sarvatky-mocnosti-o-ryby-i-nerostne-bohatstvi-17o-/zahranicni.aspx?c=A100521_161018_zahranicni_stf (navštíveno 8. 3. 2015).

územního nároku přinesli do sídla OSN na 800 kilogramů dokumentů, které byly výsledkem jejich jedenáctiletého zkoumání kontinentálního šelfu.³³

Obrázek 5: Letiště na argentinské stanici Marambio. Zdroj: Prošek, P. a spol., Antarktida, Academia, Praha, 2013

Zákaz přivlastnění Antarktidy slouží k zajištění svobody vědeckého bádání, která je vyjádřena v čl. II Smlouvy. Svoboda vědeckého výzkumu znamená, že jej mohou provádět i nesmluvní státy. Z toho vyvstává otázka, zda je pro nesmluvní státy závazný i režim, obsažený ve Smlouvě o Antarktidě. Profesor Jiří Malenovský ve svém článku z roku 1986 soudí, že „čtvrtstoletí jednotného uplatňování režimu stanoveného ve Smlouvě o Antarktidě v praxi států již vedlo ke vzniku některých obyčejových norem obecného mezinárodního práva, jež tento režim zajišťují. Takové obyčejové normy jsou závazné i pro státy, které nejsou smluvními stranami“.³⁴ Nyní, po uplynutí dalšího více než čtvrtstoletí existence Antarktického smluvního systému nelze než přisvědčit jeho slovům, neboť po více než padesáti letech jednotného respektování antarktického režimu se naplňují všechny prvky materiálního znaku pro vznik obyčejové normy mezinárodního práva – *usus longaevus*. Tím je právě kvalifikovaná praxe subjektů mezinárodního práva, tj. praxe, která musí být: opakovaná, stejnorodá (vyplývající z chování států i aktů mezinárodních organizací), nepřetržitá, rozšířená a reprezentativní (obyčejová norma obecného mezinárodního práva ke svému vzniku nevyžaduje, aby se

³³ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_Argentina (navštíveno 8. 3. 2015).

³⁴ MALENOVSKÝ, J. Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě in *Mezinárodní vztahy* č. 6/1986.

na obyčejotvorné praxi podílely všechny státy, svou závaznost čerpá hlavně z chování velmocí a tzv. zainteresovaných států) a také dlouhodobá.³⁵ Prvek subjektivní, tedy *opinio iuris* - přesvědčení států o právní závaznosti pravidla chování obsaženého v dané praxi zdá se býti také naplněn, neboť od doby přijetí Antarktické smlouvy a zmražení územních nároků žádný stát nevyhlásil další nároky na území Antarktidy, a i nesmluvní státy respektují ustálený režim Antarktidy jako mezinárodního prostoru.

4.4. JURISDIKCE V ANTARKTIDĚ

Problematika územní svrchovanosti je ze své podstaty velmi úzce provázaná s otázkou výkonu jurisdikce. Dle nauky mezinárodního práva se výkonem jurisdikce rozumí určitá oprávnění státu vyplývající z jeho suverenity, která stát vykonává mimo své území. Jurisdikce státu zahrnuje soudní, výkonnou a zákonodárnou pravomoc státu, která bývá založena územně (tzv. *teritoriální jurisdikce*), na základě státní příslušnosti (tzv. *personální jurisdikce*) nebo na základě registrace v národním rejstříku [lodí, letadel,..] (tzv. *jurisdikce státu vlajky nebo státu registrace*).

Vzhledem k tomu, že čl. IV Smlouvy o Antarktidě zakazuje uplatňování jakýchkoli nároků na kontinent nebo jeho části, státy zde nemohou vykonávat teritoriální jurisdikci. Zejména skutečnost, že územní nároky států jsou pouze zmrazeny, byla příčinou toho, že Smlouva o Antarktidě otázku jurisdikce neřeší komplexně. Smlouva upravuje pouze osobní jurisdikci k určitým osobám, jurisdikci státu vlajky ve vztahu ke stanicím v Antarktidě neupravuje vůbec a lze ji tak dovozovat pouze z mezinárodních obyčejových pravidel.

Otázkou jurisdikce se zaobírá čl. IX Smlouvy o Antarktidě, který v odstavci 1 uvádí demonstrativní výčet otázek, jimiž by se měly zabývat konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě, mezi jinými v bodu e) též otázkami týkajícími se výkonu jurisdikce v Antarktidě.

Osobní jurisdikce, přesněji tzv. výlučná osobní jurisdikce je přímo upravena v čl. VIII Smlouvy. Tento článek zároveň definuje několik kategorií osob, jež podléhají výlučné jurisdikci smluvní strany, jejíž jsou občany:

³⁵ MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště právu českému*. Brno: Doplněk Brno, 1993, s. 160 – 165.

- I. pozorovatelé jmenovaní podle čl. VII
- II. vědecký personál vyměňovaný podle čl. III odst. 1b
- III. personál, který doprovází osoby z kategorie (I.) nebo (II.)

Tato jurisdikce se ve smyslu čl. VIII odst. 1 Smlouvy týká všech činů nebo nedopatření, ke kterým dojde za jejich pobytu v Antarktidě. Smluvní strana, jejímiž příslušníky jsou osoby uvedené v čl. VIII, nad nimi vykonává jurisdikci kdekoli v oblasti Antarktidy, dokonce i tehdy, když se nacházejí na území stanice cizího státu. Úprava, byť se dotýká jen určitých kategorií osob tak prolamuje obecné pravidlo mezinárodního práva, podle kterého vykonává jurisdikci na stanicích v Antarktidě stát, který stanici provozuje. Toto pravidlo je nepřímě potvrzeno i v čl. VIII odst. 1 Smlouvy o Antarktidě, podle kterého nejsou dotčeny příslušné pozice každé smluvní strany v otázce jurisdikce nad všemi ostatními osobami v Antarktidě. Státní občané smluvní strany, která provozuje stanici v oblasti Antarktidy a cizinci, kteří nepodléhají výlučné osobní jurisdikci státu, jehož jsou občany, tedy na území stanice podléhají jurisdikci státu vlajky. Toto pravidlo se vztahuje i na osoby, které nejsou příslušníky žádného ze smluvních států.

Pokud by došlo ke sporům ohledně výkonu jurisdikce, což je vzhledem k ne zcela komplexní úpravě představitelné, čl. VIII odst. 2 ukládá zainteresovaným smluvním stranám povinnost neprodlených vzájemných konzultací, aby se dospělo k vzájemně přijatelnému řešení. Sovětský svaz při schvalování tohoto odstavce učinil prohlášení, že považoval a považuje všechny své občany v Antarktidě za podléhající pouze jurisdikci SSSR. Podobné prohlášení učinili i zástupci USA, Japonska a Belgie.

4.5. KONZULTATIVNÍ SCHŮZKY

Smlouvou o Antarktidě nebyla konstituována žádná mezinárodní organizace, tak jako je tomu například u Úmluvy o mořském právu z roku 1982, která ustavila Mezinárodní organizaci pro mořské dno.³⁶ Článek IX odst. 1 Antarktické smlouvy ovšem stanoví základní pravidla pro konání blíže neoznačených schůzek. Smluvní strany se tímto ustanovením zavázaly sejít se v Canbeře (Austrálie) nejpozději dva měsíce po vstupu Smlouvy v platnost a napříště se scházet v termínech a na místech,

³⁶ Čl. 156 Úmluvy o mořském právu.

kteřá si určí v zájmu výměny informací, vzájemných konzultací o otázkách Antarktidy, jež představují obecný zájem a také v zájmu rozpracování, prozkoumání a doporučení opatření svým vládám, která by přispěla k uskutečnění zásad a cílů této Smlouvy. Ustanovení dále obsahuje demonstrativní výčet oblastí, jimiž by se měly smluvní strany na těchto schůzkách zabývat:

- a) využití Antarktidy pouze pro mírové účely
- b) podpora vědeckého bádání v Antarktidě
- c) podpora mezinárodní vědecké spolupráce
- d) podpora uskutečnění práv inspekce podle čl. VII Smlouvy
- e) otázky týkající se výkonu jurisdikce
- f) ochrana a uchování živých zdrojů v Antarktidě

Jeden z účelů těchto schůzek stanovený článkem IX, vzájemné konzultace, dal vzniknout i pojmenování těchto setkání – Konzultativní schůzky nebo též Poradní shromáždění smluvních stran Smlouvy o Antarktidě (angl. *Antarctic Treaty Consultative Meeting – ATCM*). Tento název se ustálil hned na první této schůzce v roce 1961 přijetím Procesních pravidel ATCM. Tato fóra mají diplomatickou povahu, tzn. nesdružují experty, ale zástupce smluvních stran.

Konzultativních schůzek se původně mohli plnoprávně účastnit pouze zástupci Konzultativních stran (angl. *Consultative Parties*) [viz kapitola 4. 1.], zástupci ostatních smluvních stran (angl. *Non-Consultative Parties*) jsou zváni až od roku 1983, nejsou však oprávněni podílet se na rozhodovacím procesu. Mají právo účastnit se všech plenárních zasedání, všech formálních komisí a pracovních skupin konaných v rámci ATCM a též mají právo předkládat Sekretariátu ATCM dokumenty, které budou distribuovány na Konzultativních schůzkách jako informační dokumenty (angl. *Information Papers*).

Později, v roce 1987 byl v rámci ATCM přiznán status pozorovatele (angl. *Observer*) některým dalším zástupcům jednotlivých prvků ATS, konkrétně Komisi pro zachování antarktických mořských živých zdrojů (CCAMLR), Vědeckému výboru pro

antarktický výzkum (SCAR) a Radě vedoucích národních antarktických programů (COMNAP).

Další možnou formou účasti na schůzkách kromě Konzultativní strany, Ne-konzultativní strany a pozorovatele je status odborníka z mezinárodní organizace (angl. *Expert from International Organization*). O tom, které mezinárodní organizace budou přizvány na následující zasedání se rozhoduje v závěru každé Konzultativní schůzky. Mezi takové organizace, které již někdy byly přizvány patří např. Mezinárodní asociace provozovatelů turistických zájezdů do Antarktidy (IAATO), Mezinárodní námořní organizace (IMO), Program Spojených národů pro životní prostředí (UNEP), Světová meteorologická organizace (WMO) a další.

Schůzky se konaly zpravidla každé dva roky, od přijetí Madridského protokolu ke Smlouvě o Antarktidě v roce 1991 se v zájmu účinnější kooperace frekvence zvýšila a ATCM se od té doby konají jednou ročně. Na XXVI. zasedání ATCM v Madridu byl zřízen Stálý sekretariát Smlouvy o Antarktidě se sídlem v Buenos Aires (Argentina), který organizačně zajišťuje kontinuitu mezi jednotlivými zasedáními. V rámci zasedání mohou být k usnadnění práce zřizovány komise (angl. *Committees*) a pracovní skupiny (angl. *Working Groups*).

Výstupem těchto shromáždění mohou být i právní akty, které se člení na doporučení, resp. opatření (angl. *recommendations/measure*s), rozhodnutí (angl. *decisions*) a rezoluce (angl. *resolutions*). **Doporučení** se zabývají principy a cíli Smlouvy a otázkami uvedenými v čl. IX. Vstoupí v platnost pouze po následném schválení všemi smluvními stranami, jejichž zástupci měli právo účastnit se schůzky, tj. všemi Konzultativními stranami. Ve většině států, které jsou Konzultativní stranou, jsou opatření následně schvalována vládou a vyhlášována v národních sbírkách právních předpisů. Lze tedy dovozovat jejich právní závaznost. **Rozhodnutí** se mohou dotýkat pouze vnitřních organizačních záležitostí ATCM a jsou platná okamžikem jejich přijetí Konzultativními stranami. Formou rozhodnutí ATCM se mimo jiné přiznává smluvním

stranám konzultativní status.³⁷ **Rezoluce** mají pouze doporučující charakter a nejsou právně závazné, mají tedy povahu „*soft law*“.

Během rozvoje antarktického smluvního systému vykrytalizovaly ještě dva další formáty schůzek – **Zvláštní konzultativní schůzky** (angl. *Special Consultative Meetings – SATCM*), které mají pravomoc vydávat rozhodnutí závazná pro vlády smluvních států, jsou však omezeny konkrétním zvláštním účelem schůzky a **Schůzky odborníků** (angl. *Meetings of Experts*), které připravují zprávy povětšinou technického rázu, předkládané Konzultativním stranám k úvaze. Tyto Schůzky odborníků se týkají např. telekomunikací³⁸, letecké bezpečnosti³⁹ (v roce 1979 narazilo do Mt. Erebus vyhlídkové letadlo DC-10 a všech 257 pasažérů zahynulo⁴⁰) nebo monitoringu životního prostředí⁴¹.

5. ANTARKTICKÝ SMLUVNÍ SYSTÉM

Následně přijaté další mezinárodní smlouvy vytvořily komplex opatření regulujících vztahy mezi státy v oblasti Antarktidy, pro který se užívá označení Antarktický smluvní systém (angl. *The Antarctic Treaty System – ATS*). Původně byl formálně definován v Úmluvě CRAMRA z roku 1988 jako „*Smlouva o Antarktidě, Úmluva CCAS, Úmluva CCALMR a opatření přijatá na základě těchto instrumentů*“.⁴² Tato úmluva však nevstoupila v platnost, platná definice je proto obsažena až v Madridském protokolu ke Smlouvě o Antarktidě jako „*Smlouva o Antarktidě, opatření učiněná podle této smlouvy, její přidružené mezinárodní instrumenty, které nabyly platnosti a opatření učiněná podle těchto instrumentů*“.⁴³ Dle této definice lze tedy v rámci Antarktického smluvního systému rozlišovat následující čtyři skupiny mezinárodněprávních aktů:

³⁷ např. ATCM XXXVI: *Decision 1 (2013) – Recognition of the Czech Republic as a Consultative Party* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=547&lang=e (navštíveno 10. 3. 2015).

³⁸ např. *ME Telecom 1 (1963)* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/documents/ATME1963/fr/ATME1963_fr001_e.pdf (navštíveno 10. 3. 2015).

³⁹ *ME Air Safety (1989)* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/documents/ATME1989/fr/ATME1989_fr001_e.pdf (navštíveno 10. 3. 2015).

⁴⁰ Zdroj: <http://www.erebus.co.nz/Background/TheStory.aspx> (navštíveno 10. 3. 2015).

⁴¹ *ME Environmental Monitoring (1992, Buenos Aires)*.

⁴² Čl. 10 Úmluvy CRAMRA.

⁴³ Čl. I písm. e) Madridského protokolu.

1. Smlouva o Antarktidě – tj. mnohostranná mezinárodní smlouva uzavřená na diplomatické konferenci k Antarktidě.
2. Opatření učiněná podle Smlouvy o Antarktidě – tj. vícestranné akty států provádějící normy zakotvené ve Smlouvě o Antarktidě. Za takové akty lze považovat doporučení (recommendations), respektive opatření (measures), přijímaná na jednotlivých poradních shromážděních ke Smlouvě o Antarktidě.
3. Zvláštní mezinárodní instrumenty přidružené ke Smlouvě o Antarktidě, jež nabyly platnosti – tj. platné mnohostranné mezinárodní smlouvy, které rozvíjejí mezinárodněprávní normativitu obsaženou ve Smlouvě o Antarktidě. Tyto mezinárodní smlouvy mají sice relativně samostatný právní život, ale tematicky jsou blízké Smlouvě o Antarktidě tím, že podrobně rozvádějí pravidla v ní obsažená. Do této skupiny patří Úmluva o ochraně antarktických tuleňů z roku 1972, Úmluva o ochraně mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980 a Madridský protokol z roku 1991.
4. Opatření učiněná podle mezinárodních instrumentů přidružených ke Smlouvě o Antarktidě – tj. zejména opatření přijatá na půdě Výboru na ochranu životního prostředí (CEP) nebo opatření přijatá Komisí pro ochranu antarktických mořských živých zdrojů (CCAMLR).⁴⁴

Antarktidy se dotýkají také další mezinárodní smlouvy, které nepatří do Antarktického smluvního systému. V čl. 7 přílohy II k Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 je výslovně uvedena mezinárodní Úmluva o regulaci rybnářství (1946). Rovněž několik dalších úmluv jako např. Úmluva OSN o mořském právu (1982), Úmluva o ochraně ozónové vrstvy Země (1985), Úmluva o biodiverzitě (1992) a Rámcová úmluva o změně klimatu (1992) je aplikovatelných na oblast Antarktidy.

⁴⁴ SLADKÝ, P. *Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti*. In *Právník*, č. 11, 2006, str. 1318.

6. OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

Životním prostředím se rozumí vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Základními složkami životního prostředí jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.⁴⁵ Ochranou životního prostředí je pak snaha o uchování jeho přirozeného stavu před necitlivými či zbytečnými zásahy, neboli jinak řečeno „činnosti, jimiž se předchází znečišťování nebo poškozování životního prostředí“. Zahrnuje ochranu jeho jednotlivých složek, druhů organismů nebo konkrétních ekosystémů a jejich vzájemných vazeb, ale i ochranu životního prostředí jako celku”.⁴⁶

Samotná Smlouva o Antarktidě explicitně neupravuje ochranu životního prostředí Antarktidy, byť v ní lze nalézt několik ustanovení, která se životního prostředí dotýkají. V čl. IX se Smlouva zmiňuje o ochraně a uchování živých zdrojů v Antarktidě jako jedné z oblastí, již by se měly smluvní strany zabývat na Konzultativních schůzkách. Zákaz pokusů s jakýmkoli druhem zbraní uvedený v čl. I odst. 1 a zákaz jaderných výbuchů jakož i zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu v čl. V nepochybně přispívá k ochraně antarktického životního prostředí. Absenci komplexní úpravy ochrany životního prostředí lze vysvětlit tím, že v době přijetí Antarktické smlouvy se teprve pomalu začínala rozvíjet oblast mezinárodněprávní ochrany životního prostředí a státy zatím kladou důraz spíše na ochranu zdrojů, případně ochranu jen určitých složek životního prostředí.

6.1. OCHRANA ŽIVÝCH ZDROJŮ

Organismy a rostliny jsou přímým a v podstatě okamžitým indikátorem kvality prostředí, ve kterém se vyskytují a lze na nich nejlépe pozorovat celkový stav a změny životního prostředí. Jedinečnost a uzavřenost ekosystému Antarktidy poskytuje lidstvu cenné poznatky o biologii a ekologii druhů a je hlavním důvodem, proč je třeba toto prostředí chránit a zachovat i pro další generace. Ochrana živých zdrojů v Antarktidě se

⁴⁵ DAMOHORSKÝ, M., *Právo životního prostředí*, Jihlava: C. H. Beck, 2010, s. 28.

⁴⁶ DAMOHORSKÝ, M., op. cit., s. 29.

od doby přijetí Antarktické smlouvy postupně rozšiřovala jak druhově, tak prostorově. V následujících kapitolách si ukážeme, jak se ochrana fauny a flóry v Antarktidě v čase vyvíjela.

6.1.1. REGULACE LOVU VELRYB

Prvním zástupcem fauny, kterého se dotkla ochranná právní regulace v oblasti Antarktidy se staly velryby, ohrožené nadměrným lovem do té míry, že některé druhy začaly být už počátkem 20. století považovány za zcela vyhubené. Na mezinárodní konferenci v roce 1946 byla proto vypracována Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství (angl. *International Convention for the Regulation of Whaling – ICRW*)⁴⁷, vycházející z dříve přijatých úprav – Úmluvy o regulaci lovu velryb (angl. *Convention for the Regulation of Whaling*) z roku 1935 a Mezinárodní smlouvy o regulaci lovu velryb (angl. *International Agreement for the Regulation of Whaling*) z roku 1937. Ještě před přijetím ICRW uzavřely státy v roce 1944 protokoly k předchozím úpravám, ve kterých byly stanoveny nejvyšší kvóty pro lov v antarktických vodách. Mezinárodní velrybářská komise (IWC), založená Úmluvou jako regulační a kooperační orgán a její poradní skupina expertů v roce 1961 analyzovala počet velryb v antarktických mořích a šokující výsledky výzkumu vedly k vyhlášení úplné ochrany keporkaků v oblasti jižně od rovníku a plejtváků obrovských jižně od 40° jižní šířky. Po akcích organizace Greenpeace a pod tlakem veřejnosti byl lov roce 1986 vyhlášeno moratorium na komerční lov velryb. Vlády Japonska a Ruska k němu však vznesly výhrady a tento zákaz neuznávají. Velkým úspěchem se bezesporu stalo vyhlášení antarktické chráněné oblasti pro velryby, tzv. Jižní velrybí rezervace (angl. *Southern Whale Sanctuary*), kterou vyhlásila Mezinárodní velrybářská komise v roce 1994.⁴⁸ Komerční lov velryb je v této rezervaci zcela zakázán, výhradu proti tomuto rozhodnutí uplatnilo jen Japonsko. Otázkou lovu velryb v oblasti Antarktidy se zabýval i Mezinárodní soudní dvůr v Haagu právě ve sporu Austrálie s Japonskem, kdy Austrálie tvrdila, že Japonsko loví velryby ke komerčním, nikoli vědeckým účelům, pro které měla stanovenou výjimku ze zákazu

⁴⁷ *International Convention for the Regulation of Whaling*[online]. Dostupné z: <https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3607&k=> (navštíveno 15. 3. 2015).

⁴⁸ VAŠKŮ, V., *Ochrana moří a oceánů: Mezinárodní velrybářská komise (IWC)* [online]. Dostupné z: http://old.greenpeace.cz/archiv/iwc_fakta.pdf (navštíveno 15. 3. 2015).

lovu. Soud v poměru 12 hlasů ku 4 shledal⁴⁹, že Japonsko vydáním zvláštních povolení k lovu plejtváka myšoka, keporkaka a plejtváka malého nejednalo v souladu s Mezinárodní úmluvou o regulaci lovu velryb.⁵⁰ Na tomto případě se tak zřetelně ukazuje riziko povolení určité činnosti pro vědecké účely, neboť pojem vědecké účely je relativně vágní a hrozí proto, že se pod pláštíkem vědeckého výzkumu bude maskovat komerční činnost, tak jako v případě Japonska, kdy velryby místo ve vědeckých ústavech končily na talířích v restauracích.

6.1.2. OPATŘENÍ ATCM

Již na první konferenci antarktické smlouvy v roce 1961 byla přijata směrnice s názvem Obecná pravidla chování pro záchranu a zachování mořských živých zdrojů v Antarktidě (angl. *General Rules of Conduct for Preservation and Conservation of Living Resources in Antarctica*), platná od 30. dubna 1962. Na tuto směrnici navazuje další směrnice upravující ochranu živočišné a rostlinné složky životního prostředí s názvem Dohodnutá opatření pro zachování antarktické fauny a flóry (angl. *Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora*), podepsaná 2. června 1964 a účinná od 1. listopadu 1982. Tato opatření v mnoha ohledech definovala první politiku smluvních států týkající se životního prostředí. V preambuli se praví, že významná a jedinečná fauna a flóra Antarktidy, adaptovaná na zvláštní životní prostředí je náchylná ke zničení, Směrnice má vést k ochraně a racionálnímu využívání antarktické flóry a fauny.

Teritoriální působnost Dohodnutých opatření je čl. I. odst. 1 stanovena shodně jako ve Smlouvě o Antarktidě, vztahují se tedy na celý antarktický kontinent, včetně ostrovů a plovoucích ledovců na jih od 60° jižní šířky. Práva států vyplývající ze svobody volného moře však nejsou Dohodnutými opatřeními dotčena (čl. II odst. 2), což fakticky znamenalo, že lov a rybolov v antarktických mořích není nijak omezen.

⁴⁹ ICJ: *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)* [online]. Dostupné z: <http://www.icj-cij.org/docket/files/148/17268.pdf> (navštíveno 1. 4. 2015).

⁵⁰ SIMONS, Marlise. *Court Hears Arguments on Whaling by Japan*. 2013 [online]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2013/06/27/world/asia/court-hears-arguments-on-whaling-by-japan.html?_r=0 (navštíveno 9. 4. 2015).

Konzultativní strany však současně s Opatřeními přijaly Doporučení ATCM č. III-11⁵¹ o dobrovolné regulaci mořského lovu tuleňů a odchytu zvěře na plovoucích ledovcích jižně od 60° jižní šířky.

Článek VI Opatření ukládá každé zúčastněné vládě zaručit zákaz zabití, zranění, chytání i rušení některých původních druhů či jakýkoli pokus tohoto jednání s výjimkou jednání, které bylo povoleno. Výjimku (povolení) je možné učinit pouze v omezeném množství, které neohrozí celou populaci druhu a přírodní rovnováhu a to za účelem poskytnutí nezbytné potravy pro lidi a psy, pro vědecké výzkumy nebo pro zajištění výstavních exemplářů do muzeí, zoologických zahrad nebo jiných vzdělávacích či kulturních institucí. I v těchto případech se státy zavázaly omezovat počty takto ulovených či odchycených zvířat v zájmu zachování biodiverzity a rovnováhy přírodního ekosystému. Další součástí ochrany původních savců a ptáků je vymezení kategorie „zvláště chráněných druhů“ v příloze A Dohodnutých opatření.

Státy se rovněž zavázaly přijmout příslušná opatření k minimalizaci škodlivého zasahování (angl. *harmful interference*) do normálních životních podmínek původních savců a ptáků. Škodlivé zasahování definuje čl. VII Opatření, kdy se jím rozumí volné pobíhání psů, narušování klidu v koloniích ptáků a tuleňů v době rozmnožování, létání vrtulníků a jiných letadel i jízda motorových vozidel tak, že zbytečně ruší kolonie ptáků a tuleňů nebo přistávání v blízkosti těchto kolonií a také používání výbušnin a palných zbraní v blízkosti kolonií. Tyto zásahy se nesmí přiblížit do vzdálenosti menší než 200 metrů od takovýchto společenstev, v případě výbuchů a palných zbraní platí minimální vzdálenost 300 metrů. Na základě tohoto ustanovení na přelomu let 1987/88 zablokovali aktivisté z organizace Greenpeace stavbu francouzského letiště u základny Dumont D'Urville, neboť stavební práce předpokládaly využití dynamitu v lokalitách, kde hnízdili tučňáci.⁵²

K ochraně původních druhů slouží i článek IX Dohodnutých opatření, který zakazuje zavlečení nepůvodních druhů zvířat a rostlin, cizopasníků a nemocí do oblasti

⁵¹ ATCM III – *Recommendation 11 (1964): Voluntary regulativ of pelagic sealing* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=38&lang=e (navštíveno 29. 3. 2015).

⁵² *Greenpeace pomohli v roce 1991 zachránit Antarktidu*. 2012 [online]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/Greenpeace-pomohli-v-roce-1991-zachranit-Antarktidu/> (navštíveno 5. 4. 2015).

Antarktidy, s výjimkou povoleného zavlečení. Ta se týká dovozu tažných psů, domácích a laboratorních zvířat a rostlin, psi však musí být před vstupem do oblasti očkovaní proti různým nemocem (příloha C).

Zásadním momentem Dohodnutých opatření je, že oblast Smlouvy o Antarktidě je prohlášena za Oblast zvláštního zachování (angl. *Special Conservation Area*).

6.1.3. ÚMLUVA O ZACHOVÁNÍ ANTARKTICKÝCH TULEŇŮ

Jak jsem již zmínil v kapitole o objevování kontinentu (kapitola 2. 2.), od dob cest kapitána Cooka začali lidé pravidelně v antarktických vodách lovit a vybíjet místní zvířecí obyvatele, kromě velryb zejména ploutvonožce. Některé druhy jako lachtani byly dokonce v Jižním Atlantiku zcela vyhubeny. Teprve přijetím Dohodnutých opatření z roku 1964 byli lachtani (angl. *Fur Seals*) a tuleň Rossův (angl. *Ross Seal*) prohlášeni za zvláště chráněné druhy.⁵³

Dohodnutá opatření z roku 1964 (kapitola 6.1.2.), stejně jako samotná Smlouva o Antarktidě potvrzovala, že práva kteréhokoli státu uznaná mezinárodním právem o volném moři jejich ustanoveními nejsou dotčena. S přihlédnutím k tomu, že Dohodnutá opatření se vztahovala pouze na ochranu ploutvonožců na kontinentu nebo ostrovech, byl komerční lov na volném moři Jižního Oceánu v podstatě neregulovaný. Z těchto důvodů byla na diplomatické konferenci v Londýně roku 1972 přijata Úmluva o zachování antarktických tuleňů (angl. *Convention for conservation of Antarctic Seals*), v jejíž preambuli státy uznávají obecné obavy ohledně zranitelnosti antarktických tuleňů (angl. *seals*) a jejich důležitost jakožto mořský živý zdroj (angl. *important living resource in the marine*).

Co se týče názvu Úmluvy, je třeba podotknout, že český překlad bývá někdy uváděn jako Úmluva o zachování antarktických *tuleňů*, někdy jako Úmluva o zachování antarktických *ploutvonožců*. Tato distinkce vychází z anglického názvu *Convention for conservation of Antarctic Seals*, kdy angličtina označuje „české“ tuleně a lachtany jako „*Seals*“ a „*Fur Seals*“, jinými slovy druhově jako „*Seals*“, což odpovídá českému

⁵³ čl. VI odst. 5 Přílohy A Dohodnutých opatření.

druhového jménu „ploutvonožci“.⁵⁴ Z tohoto pohledu je tedy přesnější užívat název Úmluva o zachování antarktických ploutvonožců, neboť druhý název by byl poněkud zavádějící - Úmluva se totiž vztahuje na ochranu obou druhů těchto živočichů, tuleňů i lachtanů.⁵⁵ Přesto se lze častěji setkat s názvem Úmluva o zachování antarktických tuleňů.

Úmluva se podle čl. 1. vztahuje na moře jižně od 60° rovnoběžky jižní šířky (odst. 1) a na šest vyjmenovaných druhů (odst. 2) – tuleň krabožravý (angl. *Crabeater Seal*), tuleň Rossův (angl. *Ross Seal*), tuleň leopardí (angl. *Leopard Seal*), tuleň Weddelův (angl. *Weddel Seal*), rypouš sloní (angl. *Elephant Seal*) a lachtan antarktický (angl. *Fur Seal*).

Na principu národně vynutitelného zákazu je postaven závazek smluvních stran, že tyto druhy nebudou zabíjeny nebo loveny jejich státními příslušníky nebo loděmi plujícími pod jejich vlajkou, s výjimkou případů, které jsou v souladu s Úmluvou (čl. 2 CCAS). Tyto výjimky jsou stanoveny podobně jako v Dohodnutých opatřeních z roku 1964, tj. zabít nebo zajmout tuleň (angl. *seal*) je možné pouze výjimečně, a to jen za účelem opatření nezbytné potravy pro lidi nebo psy, pro vědecký výzkum anebo jako exempláře pro muzea a vzdělávací nebo kulturní instituce. Příloha Úmluvy stanovuje povolené způsoby lovu, doby hájení a místa, kde je lov zakázán úplně.

Dále Úmluva zakotvuje povinnost výměny informací a statistických údajů mezi stranami navzájem a SCAR, o kterém je v preambuli prohlášeno, že je ochoten plnit úkoly požadované v této Úmluvě. Ač Úmluva o zachování antarktických tuleňů výslovně neřeší otázky organizačního zajištění, kontrolu lovu tuleňů *de facto* vykonává skupina odborníků na antarktické tuleň SCAR (angl. *SCAR Group of Specialists on Antarctic Seals*).

6.1.4. ÚMLUVA O ZACHOVÁNÍ ANTARKTICKÝCH MOŘSKÝCH ŽIVÝCH ZDROJŮ

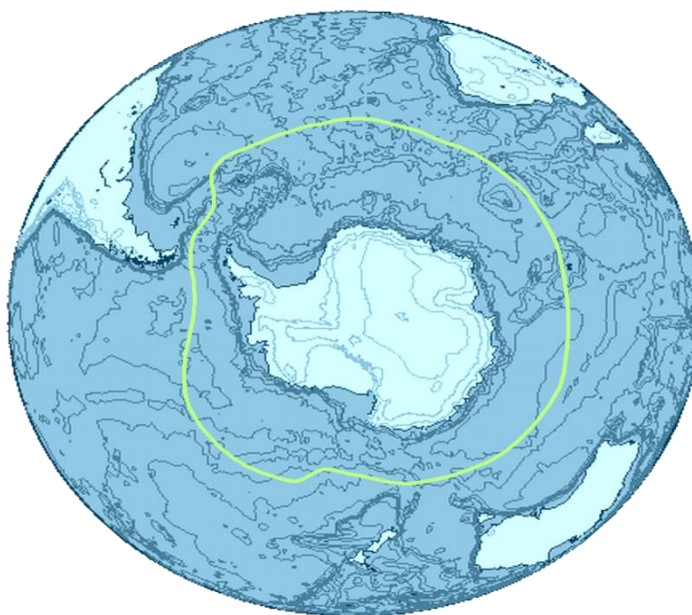
Výše již bylo zmíněno, že antarktické mořské zdroje začaly být využívány souběžně s objevováním kontinentu. Zpočátku se velrybářské výpravy zaměřovaly

⁵⁴ JELÍNEK, J., ZICHÁČEK V. *Biologie pro gymnázia*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004, s. 195.

⁵⁵ čl. 1 Úmluvy o zachování antarktických tuleňů.

zejména na lov kytovců a tuleňů, s rozvojem techniky začal později růst počet velkých rybářských lodí vybavených vlečnými sítěmi a továrnou na okamžité zpracování a zmrazení úlovků, především ryb a korýšů, kteří tvoří základ antarktického potravního řetězce (viz obrázek 1). Tento rozvoj a industrializace rybolovu přiměl státy ke svolání diplomatické konference do Canberru (Austrálie), kde byla roku 1980 přijata Úmluva o zachování antarktických mořských živých zdrojů (angl. *Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources – CCAMLR*).⁵⁶

Tato Úmluva má oproti předchozím opatřením širší působnost – vztahuje se na antarktické mořské živé zdroje nejen ze zóny jižně od 60° jižní šířky, ale zahrnuje také pásmo mezi touto rovnoběžkou a antarktickou konvergencí (čl. I. odst. 1). Antarktická konvergence jest hranicí, kde se chladnější a slanější antarktické vody zanořují pod teplejší vody Atlantického, Tichého a Indického oceánu. Tato hranice se pochopitelně v čase mírně mění, avšak značně rozdílná charakteristika vod výrazně odděluje živočišná společenstva (pro ilustraci viz obr. 6, pro porovnání s 60° jižní šířky viz obr. 2).

Obrázek 6: Tzv. Antarktická konvergence. Zdroj:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/Antarctica-Region.png>

⁵⁶ Zdroj: <https://www.ccamlr.org/en/organisation/camlr-convention-text> (navštíveno 20. 3. 2015).

Cílem Úmluvy je zachování (angl. *conservation*) mořských živých zdrojů Antarktidy (čl. II odst. 1), jimiž se rozumí populace ryb, měkkýšů, korýšů a všech ostatních druhů živých organismů, včetně ptáků (čl. I odst. 2). Článek V výslovně stanoví, že tato Úmluva nikterak nederoguje práva a povinnosti smluvních stran, které pro ně vyplývají z Úmluvy o regulaci lovu velryb a z Úmluvy o ochraně antarktických tuleňů. Připouští-li tedy tyto dvě úmluvy nějakým způsobem lov, je dovolen i podle Úmluvy o zachování antarktických mořských živých zdrojů.

Co se týče zachování, tedy racionálního využívání mořských živých zdrojů, Úmluva stanovuje v článku II tři základní pravidla:

- a) nesnižovat počty příslušníků jednotlivých druhů pod mez zaručující udržení jejich stability
- b) udržovat přirozené ekologické vztahy mezi využívanými zdroji a obnovovat vyčerpané populace na úroveň stanovenou v bodě (a)
- c) zabránit nebo minimalizovat riziko změn v mořském ekosystému, které nejsou potenciálně napravitelné v průběhu dvou nebo tří desetiletí a brát v potaz přímý nebo nepřímý efekt zavlečení nepůvodních druhů.

Součástí Úmluvy je rovněž deklarace o zachování nároků na územní svrchovanost, s tím, že nic, co je v Úmluvě obsaženo nebude tvořit základ pro vyhlášení, podporu nebo popření nároků, ani nebude vykládáno jako vzdání se nebo snížení nároků kterékoli ze smluvních stran (čl. IV Úmluvy).

Úmluva zakládá Komisi pro ochranu antarktických živých zdrojů, Vědeckou radu (poradní orgán Komise) a Sekretariát CCAMLR. Členy komise, která se schází jednou ročně a má stále sídlo v Hobartu (Tasmánie) jsou zástupci jednotlivých smluvních států.⁵⁷ Komise má pravomoc stanovit bližší pravidla pro využívání antarktických mořských zdrojů, jež jsou pro smluvní státy závazná. Takovými opatřeními mohou být např. kvóty pro lov, lovné regiony nebo chráněné druhy. Úmluva také obsahuje ustanovení upravující kontrolní a inspekční systém.⁵⁸

⁵⁷ Čl. XIII CCAMLR.

6.1.5. PŘÍLOHA II MADRIDSKÉHO PROTOKOLU

Dohodnutá opatření byla platná až do roku 2011, ale fakticky byla nahrazena již v roce 1998 Madridským protokolem, který ochranu životního prostředí Antarktidy pojímá velice komplexně a jehož přílohy se týkají i ochrany fauny a flóry. Příloha II Madridského protokolu⁵⁹ týkající se ochrany živočichů a rostlin vychází z Dohodnutých opatření pro zachování antarktické fauny a flóry z roku 1964. Příloha svým čl. 3 zakazuje odběr nebo škodlivé zasahování do antarktické fauny a flóry, přičemž definice těchto pojmů nalezneme v čl. 1. Odběrem je myšleno „zabíjení, poranění, chytání, dotýkání se nebo obtěžování místního savce nebo ptáka, nebo odvážení či poškozování takových množství rostlin, že jejich lokální rozdělení nebo hojnost by byly významně postiženy“. Škodlivým zasahováním je pak létání nebo přistávání vzdušných dopravních prostředků, užívání vozidel nebo plavidel a používání výbušnin a střelných zbraní způsobem, který vyrušuje koncentrace ptáků a tuleňů, úmyslné vyrušování ptáků a tuleňů pěšími osobami, značné poškozování koncentrace suchozemských rostlin a každá činnost, která povede ke značně nepříznivému pozměnění přirozeného prostředí některého z druhů rostlin nebo živočichů. Tyto zákazy však nejsou absolutní, vymezené činnosti je možné uskutečnit na základě vydaného povolení v případech stanovených v čl. 3, kterými jsou: odběr vzorků pro vědecké účely, jako exponáty do muzeí, zoologických a botanických zahrad či jiných podobných kulturních a vědeckých institucí a postupy v případě nevyhnutelných následků vědeckých činností. Povolení je možné vydat i k odběru zvlášť chráněných druhů, vymezených v Dodatku A k Příloze II, avšak pouze a jenom k vědeckým účelům. Na rozdíl od Dohodnutých opatření již není dovoleno zabíjet či odebírat původní zvířata nebo rostliny za účelem zajištění potravy pro lidi nebo psy. Tím se ochrana živých zdrojů zpřísnila a jejich využívání je dále možné jen pro vědecké a výchovné účely, což je jistě další krok správným směrem.

Další omezení stanovené Přílohou II se týká dovozu nepůvodních nemocí a parazitů. Pro tuto činnost je nutné mít povolení a dovést je možné pouze organismy vyjmenované v Dodatku B, tedy domácí rostliny a laboratorní zvířata, rostliny, viry,

⁵⁹ *Annex II to the Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty: Conservation of Antarctic Fauna and Flora*, 1991 [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/keydocs/vol_1/vol1_6_AT_Protocol_Annex_II_e.pdf (navštíveno 17. 3. 2015).

bakterie, kvasinky a houby. Po vypršení doby platnosti povolení je nutné dovezené organismy z Antarktidy opět odvézt nebo zničit takovým způsobem, aby nebyly ohroženy původní druhy rostlin a živočichů. Oproti Dohodnutým opatřením došlo opět ke zpřísnění režimu v tom směru, že Příloha II stanoví absolutní zákaz dovozu psů do Antarktidy s tím, že již přítomné psy bylo nutno odvézt do 1. dubna 1994.

Problému dovozu potravin a živočichů sloužících jako potrava se věnuje Dodatek C Přílohy II, který stanoví zákaz dovozu živé drůbeže a jiných ptáků a v případě dovozu mrtvé drůbeže povinnost ji prohlédnout a zjistit potencionální nemoci a infekce. Veškeré nespotrebované kusy je nutno odvézt nebo jinak odstranit tak, aby se předešlo ohrožení původní antarktické fauny a flóry. V nejvyšší možné míře je třeba se vyhnout i dovozu nesterilní půdy.

Původní antarktická fauna a flóra je chráněna kromě Přílohy II i několika dalšími dokumenty ve formě doporučení přijatých Konzultativními stranami. Jedná se zejména o Směrnici pro provoz letadel nedaleko antarktických ptačích stanovišť z roku 2004 (*Guidelines for the Operation of Aircraft Near Concentration of Birds in Antarctica*)⁶⁰, která stanoví minimální vzdálenosti pro přelety nad ptačími stanovišti a další pravidla pro provoz letadel v Antarktidě nebo o Příručku pro zavádění nepůvodních druhů z roku 2011 (*Non-native Species Manual*)⁶¹, která obsahuje doporučení pro vyvarování se neúmyslného vnesení nepůvodních druhů.

Tato úprava ochrany fauny a flóry je dle mého názoru již velmi dobře propracovaná a ukazuje cestu, kterou by se mělo hospodaření se živými zdroji v Antarktidě dále ubírat.

6.2. OCHRANA NEŽIVÝCH ZDROJŮ

Kromě ledu se v Antarktidě nachází i značné množství nerostných zdrojů, nejvýznamnější jsou ložiska uhlí v Transantarktickém pohoří a Viktoriině zemi, ropy a zemního plynu v oblasti Ross-Weddellovy deprese a železných rud v zemi Královny

⁶⁰ ATCM XXVII: *Resolution 2 (2004) – Guidelines for the Operation of Aircraft near Concentration of Birds in Antarctica* [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=327 (navštíveno 27. 3. 2015).

⁶¹ ATCM XXXIV: *Resolution 6 (2011) – Non-native Species* [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=499 (navštíveno 27. 3. 2015).

Maud. Vedle těchto surovin se v oblasti vyskytují též ložiska cínu, mědi, uranu, zlata, diamantů a olova.

6.2.1. LED

Výslovná úprava využívání ledu v Antarktidě není upravena mezinárodními smlouvami, k této problematice však Konzultativní strany přijaly v roce 1989 Doporučení ATCM č. XV – 21.⁶² Doporučení vychází ze skutečnosti, že antarktický led představuje největší světové zásoby pitné vody a jeho těžba prozatím není žádoucí. Vzhledem k tomu, že nekontrolované činnosti týkající se těžby antarktického ledu by mohly mít nepříznivý vliv na jedinečné životní prostředí Antarktidy a na jeho závislé a přidružené ekosystémy, smluvní státy by měly nejprve získat dostatečné informace o vhodnosti případné komerční těžby ledu. Vládám Konzultativních stran bylo proto doporučeno vyměňovat si informace o možnosti komerční těžby ledu, o příslušných technologiích a o možných vlivech na životní prostředí Antarktidy. K provádění vědeckého výzkumu pro tyto účely byl zmocněn SCAR. V souvislosti s přijetím Madridského protokolu v roce 1991 se Konzultativní strany dohodly, že nebudou považovat dobývání ledu za činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy a zároveň, že bude-li těžba ledu v budoucnu možná, budou na ní aplikována všechna ustanovení Protokolu s výjimkou čl. 7.⁶³ To tedy znamená, že při eventuálním budoucím využívání antarktického ledu se na tyto činnosti budou vztahovat všechny zásady a pravidla, zakotvená v Protokolu, právě s výjimkou čl. 7, který jakoukoli těžbu zakazuje.

6.2.2. NEROSTNÉ SUROVINY

Otázka průzkumu a těžby nerostných surovin nebyla samotnou Smlouvou o Antarktidě vůbec upravena, neboť v době jednání o Smlouvě se dospělo k závěru, že regulace této problematiky by byla předčasná. Postupem času však začaly některé společnosti vznášet dotazy, týkající se možností průzkumu nerostných zdrojů v antarktické oblasti a v 70. letech docházelo k rozporům mezi státy v otázce využívání surovin. Některé státy prosazovaly svobodu využívání, druhá skupina států naopak

⁶² ATCM XV: *Recommendation 21 (1989) – Exploitation of icebergs* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=190&lang=e (navštíveno 9. 4. 2015).

⁶³ Čl. 7 Madridského protokolu: „Každá jiná činnost týkající se nerostných zdrojů, než je vědecký výzkum, se zakazuje“.

zastávala myšlenku moratoria do té doby, než bude vytvořen mezinárodní režim na základě příslušných vědeckých poznatků. K tomuto tématu se sešlo několik skupin odborníků a na základě jejich vědeckých zpráv bylo v roce 1977 přijato Doporučení ATCM č. IX – 1⁶⁴, které představuje významný mezník v oblasti ochrany životního prostředí Antarktidy před narušováním a poškozováním těžbou či průzkumem ložisek nerostných surovin. Konzultativní strany v něm vyzývají své státní příslušníky a ostatní státy, aby se zdržely veškerého průzkumu a těžby nerostných surovin v Antarktidě do doby, než dojde k dohodě režimu, který bude tyto činnosti regulovat.

Vypracování takového režimu bylo úkolem IV. Zvláštní konzultativní schůzky, jejímž výsledkem bylo přijetí Úmluvy o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy (angl. *Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities – CRAMRA*) v roce 1988. Cílem Úmluvy byla prevence nešetného průzkumu a těžby nerostných zdrojů poškozujících životní prostředí Antarktidy pomocí režimu povolování, kontroly a inspekcí mezinárodních orgánů. Podmínkou vstupu této Úmluvy v platnost však bylo, že ji ratifikují všechny státy, které uplatnily územní nároky.⁶⁵ Úmluva se podle jejího čl. 5 měla vztahovat na oblast antarktického smluvního systému (tedy jižně od 60° rovnoběžky jižní šířky) a na mořské dno a jeho podloží za geografickým vymezením kontinentálního šelfu. Ačkoli Úmluva přímo nezakazovala těžbu nerostných zdrojů v Antarktidě, stanovila řadu podmínek a povolovacích mechanismů, které by v praxi byly pravděpodobně velmi obtížně splnitelné. Proces udělování povolení k provádění činností týkajících se nerostných zdrojů je upraven v člancích III, IV a V Úmluvy. Primárně mohla být jakákoli činnost týkající se nerostných zdrojů prováděna pouze za splnění tří kritérií:

- I. že jsou k dispozici dostatečné informace pro posouzení možných vlivů na životní prostředí Antarktidy
- II. je učiněn závěr, že tato činnost nebude mít škodlivý vliv na životní prostředí
- III. že činnost bude prováděna v souladu s Úmluvou a platnými opatřeními

⁶⁴ ATCM IX: *Recommendation 1 (1977) – Future regime on Antarctic mineral resources* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=117&lang=e (navštíveno 17. 3. 2015).

⁶⁵ Čl. 62 CRAMRA.

Každé fáze rozhodovacího procesu měly být zúčastněny různé orgány založené podle Úmluvy. Hlavní slovo při závěrečném posuzování žádosti o udělení povolení k provádění průzkumu (angl. *Exploration permit*) měl právě Regulační výbor, složený ze zástupců deseti států (8 nárokujících + USA a SSSR).⁶⁶ Význam Úmluvy spočíval tedy zejména v tom, že její institucionální mechanismus pro schvalování činností týkajících se využití nerostných zdrojů byl tak přísný, že ve skutečnosti vytvářel efektivní zákaz jejich provádění. Ačkoli Úmluva zatím nevstoupila v platnost, a pravděpodobně ani nikdy nevstoupí, poskytuje cenné terminologické vymezení pojmů týkajících se nerostných zdrojů (za nerostné zdroje přitom považuje všechny neživé přírodní neobnovitelné zdroje, včetně fosilních paliv, kovových a nekovových materiálů kromě ledu) jako vyhledávání (angl. *prospecting*), průzkum (angl. *exploration*) nebo rozvoj nerostných zdrojů (angl. *development*).⁶⁷

V důsledku rostoucího uvědomění mezinárodního společenství o nezbytnosti přísné ochrany životního prostředí, Francie již roku 1989 oznámila, že se staví proti této Úmluvě a preferovala by deklaraci Antarktidy jako „světového parku“ nebo „rezervaci divoké přírody“. Indie a Belgie následně tento návrh podpořily. Jejich pohled vycházel z názoru, že „Úmluva o těžbě“ je v rozporu s ochranou životního prostředí Antarktidy, a pokud by teoreticky určitý subjekt splnil podmínky Úmluvy CRAMRA a zahájil těžební činnosti, i přes všechna opatření by vzrostlo riziko nevratného poškození antarktického ekosystému. I vzhledem k tomu nakonec nebyla Úmluva ratifikována žádným státem. Potřeba přesnější a komplexní úpravy životního prostředí Antarktidy však přesto zůstávala na pořadu dne.

Jednoznačné řešení otázky možné těžby surovin v oblasti Antarktidy přinesl až Madridský protokol ve svém čl. 7, který zakazuje jakoukoli jinou činnost týkající se nerostných zdrojů, s výjimkou vědeckého výzkumu. Tento zákaz potvrzuje podle čl. 25 odst. 5 písm. a) Protokolu do doby, než bude přijat závazný právní režim činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy. Úprava či změna čl. 7 je ovšem možná pouze prostřednictvím návrhu některé z Konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě na hodnotící konferenci Protokolu ke Smlouvě o Antarktidě, kterou je možné svolat

⁶⁶ Čl. 29 CRAMRA.

⁶⁷ Čl. 1 CRAMRA.

nejdříve po uplynutí 50 let od vstupu Protokolu v platnost (čl. 25 odst. 2 Protokolu). Z toho vyplývá, že zahájit průzkumné a těžební práce v Antarktidě je hypoteticky možné nejdříve v roce 2048.

6.3. OCHRANA MOŘSKÉHO PROSTŘEDÍ

Odstavec 3 čl. VII Dohodnutých opatření zavazoval zúčastněné státy přijmout všechny rozumné kroky ke zmírnění znečištění (angl. *allevation of pollution*) vod přilehlých k pobřeží a plovoucích ledovců. Ochrana mořského prostředí před znečišťováním výslovně upravuje až Příloha IV k Madridskému protokolu, přičemž úprava se vztahuje na všechny lodě plující pod vlajkou některého ze smluvních států i na všechny lodě, provádějící nebo podporující činnost v oblasti Smlouvy o Antarktidě.⁶⁸ Účinnost této Přílohy však dle mého soudu mírně oslabuje její čl. 11, který vyjímá z její působnosti plavidla s tzv. svrchovanou imunitou, to jest válečné lodě, válečná pomocná plavidla, vládní neobchodní lodě a jiné lodě vlastněné nebo provozované státem. Jelikož většinu plavidel operujících v oblasti Antarktidy vlastní nebo provozují vlády jednotlivých států, je působnost této výjimky poměrně rozsáhlá. Čl. 11 Přílohy však dále stanoví, že každá strana přijme vhodná opatření nenarušující provoz nebo provozní způsobilost takových lodí, které vlastní nebo provozuje, aby působily způsobem odpovídajícím této Příloze, pokud je to rozumné a možné. Nicméně do Antarktidy se plaví i velké množství soukromých lodí, na které se Příloha IV plně vztahuje a její přínos k ochraně antarktického mořského prostředí je velmi významný.

Konkrétně je Přílohou zakázáno zejména vypouštět do moře naftu a naftové směsi (čl. 3), kromě případů dovolených podle Přílohy I k MARPOL 73/78 (*International Convention for the Prevention of Pollution from Ships*)⁶⁹, vypouštět jakékoliv škodlivé tekuté látky a jakékoli jiné chemické látky v množstvích nebo koncentracích, které jsou škodlivé pro mořské prostředí a vypouštět neupravené splašky ve vzdálenosti menší než 12 námořních mil od pevniny nebo ledovcových šelfů (čl. 6). Dále je podle čl. 5 zakázáno odstraňovat do moře odpadky, jako jsou umělé hmoty, papírové výrobky, sklo, textil, kovy a popel ze spalování, s výjimkou potravinových odpadků za

⁶⁸ čl. 2 Přílohy IV k Madridskému protokolu.

⁶⁹ Mezinárodní úmluva pro zabraňování znečišťování z lodí z r. 1973, se změnami provedenými protokolem z r. 1978.

předpokladu, že prošly drtičem a budou vypuštěny co nejdále od pevniny, opět minimálně 12 námořních mil. Všechny strany mají povinnost zajistit, že jejich lodě vstupující do oblasti Antarktidy jsou vybaveny nádrží na mazut, špinavou přítěž a jiné naftové zbytky (čl. 9). Postupy pro výměnu balastních vod (balastní nádrže jsou používány pro vyrovnání náklonu lodi, který může vzniknout nerovnoměrným rozložením hmotnosti přepravovaného nákladu nebo úbytkem hmotnosti spotřebovaného paliva) byly ještě dále upřesněny v roce 2006 rezolucí ATCM⁷⁰, jejíž přílohou jsou Praktické směrnice pro výměnu balastních vod v oblasti Smlouvy o Antarktidě (*Practical Guidelines for Ballast Water Exchange in the Antarctic Treaty Area*). Podle těchto směrnic se mají plavidla zbavit balastních vod ještě před vplutím do oblasti Smlouvy o Antarktidě, respektive do oblasti antarktické konvergence, pokud je její rozhraní severněji. Přitom musí být zároveň dodržena minimální vzdálenost 200 námořních mil od nejbližší pevniny a hloubka vody musí být v místě vypouštění alespoň 200 metrů. V nezbytných případech je možné zkrátit vzdálenost od pevniny na 50 námořních mil, určená hloubka vody ale musí být dodržena vždy.

Vztah Přílohy IV k Úmluvě MARPOL 73/78 je vztahem subsidiarity, kdy Úmluva MARPOL 73/78 obsahuje obecná pravidla pro ochranu mořské vody a mořských ekosystémů před vypouštěním škodlivých látek a jako taková je platná pro veškerou oblast moří, včetně antarktických vod. Příloha IV je k Úmluvě MARPOL 73/78 úpravou speciální, vztahující se pouze na oblast na jih od 60° jižní šířky.

6.4. NAKLÁDÁNÍ S ODPADY

Problematika hospodaření s odpadem se na první pohled může zdát marginální, ale při stále rostoucím počtu polárních vědeckých stanic a jejich obyvatel vzniká nezanedbatelné množství různých typů odpadu a v rámci ochrany životního prostředí Antarktidy se regulace hospodaření s nimi ukázala být nezbytnou. Otázce odpadů se částečně věnovala již Smlouva o Antarktidě, která mimo jiné zakazuje zneškodňování radioaktivního odpadu v Antarktidě. Pokud jde o jiné než radioaktivní odpady, přijaly Konzultativní strany do roku 1991 několik Doporučení, věnujících se obecně odpadové

⁷⁰ ATCM XXIX: *Resolution 3 (2006) – Ballast Water Exchange in the Antarctic Treaty Area* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=365 (navštíveno 20. 3. 2015).

problematicke, komplexní pravidla pro nakládání s odpadem v oblasti Antarktidy obsahuje až Příloha III k Madridskému protokolu, přijatá současně s Protokolem v roce 1991. Základní povinností smluvních států je minimalizovat množství vyprodukovaných nebo odstraňovaných odpadů a co nejvíce tak snížit dopad na životní prostředí. Kategorizace odpadů uvedená v čl. 8 Přílohy III je následující:

Skupina 1 – splašky a domácí tekuté odpady

Skupina 2 – jiné tekuté odpady a chemikálie, včetně pohonných hmot a mazadel

Skupina 3 – pevné látky určené ke spálení

Skupina 4 – jiné pevné odpady

Skupina 5 – radioaktivní materiál

Odstraňovat odpad lze několika způsoby; odvezením, spálením nebo jiným odstraněním na pevnině nebo v moři. Nutné je odvézt odpad ze skupiny 2, 4 a 5, v „nejvyšší možné míře“ i ze skupiny 1, a to primárně zpět do země, ze které pochází činnost při které vznikl, případně na základě mezinárodní smlouvy do země jiné, kde dojde k jeho odstranění. Odpad patřící do první skupiny je rovněž možné odstranit i do hlubokých ledových šachet (čl. 4 Přílohy III), nebo jeho vypuštěním do moře za podmínek uvedených v čl. 5 Přílohy III. Spalováním, autoklavací anebo jiným způsobem, který zaručí sterilizaci odpadu je dle čl. 2 odst. 3 Přílohy III nutné odstranit zbytky mrtvol dovezených zvířat, laboratorní kultury mikroorganismů a rostlinných patogenů a ptačí výrobky. Pokud není možné tyto odpady odstranit uvedeným způsobem, je nutné je odvézt. V čl. 7 Přílohy III jsou vyjmenovány látky, na které se vztahuje úplný zákaz dovozu do Antarktidy. Patří mezi ně polychlorované bifenyly (PCB), nesterilní půda a pesticidy, kromě těch, které slouží vědeckým, lékařským či hygienickým účelům.

Problematiky odpadu v Antarktidě se dotýká též mezinárodní Úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování, přijatá v Basileji (Švýcarsko) v roce 1989, tzv. Basilejská úmluva. Ta mimo jiné zakazuje smluvním stranám (přes 90 států) vývoz nebezpečných odpadů nebo jiných odpadů pro ukládání uvnitř oblasti na jih od 60. stupně jižní šířky, což koresponduje s vymezením

působnosti Smlouvy o Antarktidě. Úmluva tak doplňuje úpravu nakládání s odpadem zakotvenou v Příloze III.⁷¹

Vzhledem k tomu, že Příloha III neurčuje žádný ústřední orgán, který by dohlížel na řádnou správu odpadů, mají Smluvní strany povinnost vypracovat a každoročně aktualizovat plán hospodaření s odpadem v oblasti, který v rámci výměny informací ve smyslu čl. III a čl. IV Smlouvy o Antarktidě předloží ostatním smluvním stranám a Výboru pro ochranu životního prostředí (CEP). Výbor má pravomoc takové plány přezkoumat a eventuálně doporučit změny k jejich vylepšení z hlediska snížení negativního ovlivnění antarktického životního prostředí.

6.5. MÍSTA SE ZVLÁŠTNÍ OCHRANOU

Dohodnutými opatřeními z roku 1964 byly vymezeny skupiny oblastí v Antarktidě, kterým byla přiznána zvláštní ochrana – tzv. Zvláště chráněné oblasti (angl. *Special Protected Areas – SPA*). V souvislosti s přijetím Madridského protokolu došlo k revizi tohoto systému a následně přijatou Přílohou V k Protokolu byly vytvořeny dvě kategorie území, kterým je poskytována zvýšená ochrana. Jedná se o Zvláště chráněné antarktické území (angl. *Antarctic Specially Protected Area – ASPA*) a Zvláště spravované antarktické území (angl. *Antarctic Specially Managed Area – ASMA*). Za Zvláště chráněné antarktické území se podle čl. 3 Přílohy V považuje jakákoli oblast včetně moře, která je takto označena za účelem ochrany významných hodnot životního prostředí, historie, vědy, estetiky či volné přírody nebo jejich vzájemné kombinace. Vstup do tohoto území je vázán na povolení, vydané příslušným národním orgánem, které je jeho držitel povinen mít při sobě po celou dobu setrvání ve vymezené oblasti. Zvláště spravované antarktické území je pak vymezené čl. 4 Přílohy V jako jakákoli oblast včetně moře, která je takto označena a probíhá nebo bude v ní probíhat činnost, bude zapotřebí při plánování a koordinaci činnosti nebo je nezbytné oblast spravovat zvláštním způsobem kvůli předcházení případným sporům či kvůli minimalizaci dopadů na životní prostředí.⁷²

⁷¹ VÍCHA, O. op. cit., s. 125.

⁷² VÍCHA, O. *International legal instruments for the environmental protection of Antarctica and their newest development*. In *Czech Yearbook of International Law*. Praha: Česká společnost pro mezinárodní právo, 2010, s. 155.

Zvláštní ochranu poskytuje tato Příloha ve svém čl. 8 také místům nebo památníkům uznávané historické hodnoty, které byly označeny jako Zvláště chráněné antarktické území nebo Zvláště spravované antarktické území, nebo které se nacházejí uvnitř takových oblastí. K ustanovení oblasti nebo objektu jako historické místo nebo památka je třeba návrhu strany Protokolu, který schválí Konzultativní schůzka Smlouvy o Antarktidě formou doporučení, následně je toto místo nebo památka zapsáno do Seznamu historických míst a památek.⁷³ V současné době tento seznam čítá 86 položek. Jako pomůcka pro zařazování objektů a míst do Seznamu historických míst a památek slouží příloha Rezoluce č. 3 z roku 2009 – Směrnice pro označení a ochranu historických míst a památek (angl. *Guidelines for the Designation and Protection of Historic Sites and Monuments*).⁷⁴

Návrh na označení určitého území jako ASPA nebo ASMA a návrh plánu správy pro takovou oblast může podle čl. 5 Přílohy III podat jakákoli smluvní strana Protokolu, Výbor pro ochranu životního prostředí (CEP), Vědecký výbor pro výzkum Antarktidy (SCAR) nebo komise CCAMLR na Konzultativní schůzce Smlouvy o Antarktidě. Takový návrh má kromě jiného obsahovat zejména cíl a účel ochrany nebo správy hodnot v oblasti, popis oblasti včetně map a fotografií ukazujících hranice oblasti, kodex chování pro dané území a případně dobu, po kterou bude oblast požívat zvláštní ochrany nebo správy. Návrhy plánu správy schvalují Konzultativní strany po vypořádání se s připomínkami vznesenými CEP, SCAR nebo Komisí CCAMLR ve formě opatření (viz kapitola 4.5.). Jako manuál při tvorbě plánů správy slouží Revidovaná směrnice pro přípravu plánů správy pro Zvláště chráněné antarktické oblasti (angl. *Revised Guide to the Preparation of Management Plans for Antarctic Specially Protected Areas*), vydaná jako příloha rezoluce č. 2 v roce 2011.⁷⁵

⁷³ Seznam je dostupný na http://www.ats.aq/documents/ATCM34/WW/atcm34_ww002_e.pdf. (navštíveno 23. 3. 2015).

⁷⁴ ATCM XXXII: *Resolution 3 (2009) – Guidelines for the Designation and Protection of Historic Sites and Monuments* [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=444 (navštíveno 29. 3. 2015).

⁷⁵ ATCM XXXIV: *Resolution 2 (2011) – Revised Guide to the Preparation of Management Plans for Antarctic Specially Protected Areas* [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=495 (navštíveno 31. 3. 2015).

Obrázek č. 7: Historické místo číslo 80 – Amundsenův stan na jižním pólu. Zdroj: <http://timzimmermann.com/2011/03/04/the-allure-of-the-antarctic/>

7. PROTOKOL O OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ KE SMLOUVĚ O ANTARKTIDĚ

Ochrana ekosystému Antarktidy se do roku 1991 skládala z dílčích opatření a mezinárodních smluv, upravujících zatím jen ochranu určitých složek životního prostředí, přičemž samotná Smlouva o Antarktidě se ochranou životního prostředí výslovně nezabývala. V roce 1989 předložila Austrálie a Francie ostatním smluvním stranám společný návrh, požadující přijetí komplexních opatření na ochranu životního prostředí Antarktidy a souvisejících a přidružených ekosystémů. Tato tzv. francouzsko-australská iniciativa se setkala s podporou ostatních států a na Zvláštní konzultativní schůzce ATS roku 1990 v Chile norský velvyslanec Rolf Trolle Andersen předložil k posouzení koncept protokolu o životním prostředí Antarktidy, který vycházel z francouzsko-australského návrhu. Koncept byl přijat jako pracovní dokument (angl. *working paper*) pro zasedání SATCM v Madridu, plánované na rok 1991. Myšlenka francouzsko-australského návrhu počítala s přijetím jediného mezinárodněprávního instrumentu, který by zajistil komplexní ochranu životního prostředí Antarktidy a určil jednotná pravidla pro všechny typy lidských aktivit na kontinentu. Protokol by tak měl vytvořit určitý „Environmentální kodex“ a sjednotit dosavadní opatření, doporučení a úmluvy.

Protokol byl přijat všemi Konzultativními stranami na XI. Zvláštní konzultativní schůzce v Madridu a otevřen k podpisu dne 4. října 1991. Jako poslední z tehdejších

dvaceti šesti Konzultativních stran jej ratifikovalo Japonsko 14. ledna 1998 a Protokol vstoupil v platnost.⁷⁶ Jedná se o nejkompexnější mnohostranný mezinárodní dokument, jaký byl kdy v oblasti mezinárodní ochrany životního prostředí přijat, neboť dosavadní dokumenty se vždy zabývaly pouze dílčí problematikou. Nová éra ochrany životního prostředí Antarktidy byla zahájena.

Vztah Protokolu k ATS (jehož definice je obsažena v čl. 1 písm. e) Protokolu) je řešen v článku 4, který stanoví, že tento Protokol doplňuje Smlouvu o Antarktidě, ale neupravuje ji ani nemění a dále že nic v tomto Protokolu neruší práva a závazky stran tohoto protokolu podle jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě.

7.1. ENVIRONMENTÁLNÍ ZÁSADY PROTOKOLU

Účelem Protokolu je všestranná ochrana Antarktidy a jejích závislých a přidružených ekosystémů a Antarktida je označena za přírodní rezervaci, zasvěcenou míru a vědě.⁷⁷ Kromě zákazu provádění činností týkajících se nerostných zdrojů s výjimkou vědeckého výzkumu (čl. 7 Protokolu) spočívá jeho základ v zásadách a pravidlech ochrany životního prostředí, široce pojatých do článku 3 Protokolu. Následující zásady se použijí na všechny činnosti v Antarktidě:

- I. veškeré činnosti v oblasti Antarktidy musí být plánovány a prováděny tak, aby byly omezeny nepříznivé vlivy na životní prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů. Protokol tedy připouští, že určité nepříznivé účinky na životní prostředí jsou nevyhnutelné, ale ukládá povinnost jejich minimalizace.
- II. činnosti musí být plánovány a prováděny tak, aby nedošlo k vyjmenovaným škodlivým následkům, u nichž musí být nepříznivý účinek vyloučen absolutně. Mezi takové škodlivé následky (je jich celkem 6) patří nepříznivé účinky na podnebí nebo počasí, značně nepříznivé účinky na jakost vzduchu nebo vody, značné změny v atmosférickém, terestriálním, glaciálním, akvatickém nebo marinním prostředí, škodlivé změny v rozdělení, dostatku nebo rovnováze druhů nebo v populaci druhů fauny a flóry, další poškozování ohrožených druhů nebo

⁷⁶ Čl. 23 odst. 1 Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy.

⁷⁷ Čl. 2 Protokolu.

značné ohrožení oblastí, které mají biologický, vědecký, historický a estetický význam nebo význam pro volnou přírodu.

- III. činnosti v oblasti musí být plánovány a prováděny na základě informací postačujících k tomu, aby umožnily předběžné odhady jejich možných vlivů, jakož i informované úsudky o jejich vlivech – tyto úsudky musí nutně brát v úvahu rozsah činnosti včetně její oblasti, trvání a intenzitu a její synergické účinky ve spojení s ostatními činnostmi.
- IV. jakmile činnosti začnou probíhat, provádí se pravidelné a účinné sledování, aby byl zajištěn odhad vlivů na probíhající činnosti a aby byly zjištěny možné nepředvídané vlivy prováděných činností na životní prostředí Antarktidy.

Obecně mají být všechny činnosti v Antarktidě plánovány a prováděny tak, aby byla poskytnuta přednost vědeckému výzkumu a aby se uchovala hodnota Antarktidy jako oblasti pro provádění takového výzkumu. Způsobem slučitelným se zásadami výše uvedenými mají být prováděny též všechny aktivity, pro které se vyžaduje předběžné sdělení podle článku VII odst. 5 Antarktické smlouvy.

7.2. POSUZOVÁNÍ VLIVŮ NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

K základním environmentálním zásadám uvedeným v článku 3 Protokolu a zmiňovaných v kapitole 7. 1. patří princip, který vyjadřuje požadavek získání dostatečného množství informací, aby bylo možné předem posoudit možné vlivy na životní prostředí Antarktidy a závislé a přidružené ekosystémy a na hodnoty Antarktidy pro provádění vědeckého výzkumu a činit o těchto dopadech kvalifikované úsudky, neboli zkráceně a mírně zjednodušeně řečeno – posoudit vlivy na životní prostředí. Tento pojem zavádí článek 8 Protokolu jako „posouzení vlivů na životní prostředí“ (angl. *Environmental Impact Assessment – EIA*) a rozlišuje tři kategorie těchto vlivů, dělené podle jejich závažnosti ve vztahu k vlivům nevýznamným nebo přechodným:

- a) vlivy **menší** než nevýznamné nebo přechodné
- b) vlivy **stejně** jako nevýznamné nebo přechodné
- c) vlivy **větší** než nevýznamné nebo přechodné

Článek 3 odst. 4 Protokolu stanoví, že pokud by některé činnosti vedly nebo by hrozilo, že povedou k vlivům na životní prostředí Antarktidy, které jsou neslučitelné se základními environmentálními zásadami, měly by být pozmeněny, zastaveny nebo zrušeny.

Přesné podmínky pro posuzování vlivů na životní prostředí upravuje Příloha I k Protokolu, která také stanovuje předběžnou fázi posouzení environmentálních vlivů za účelem zjištění, v jaké relaci k nevýznamným nebo přechodným vlivům na životní prostředí dané činnosti jsou (menší/stejné/větší). Na základě výsledků předběžné fáze mohou nastat následující situace:

- pokud jsou předpokládané vlivy posuzované plánované činnosti pravděpodobně menší než nevýznamné nebo přechodné, činnost může být započata bez dalšího
- pokud jsou předpokládané dopady posuzované plánované činnosti pravděpodobně nevýznamné nebo přechodné, je nutné zpracovat tzv. počáteční vyhodnocení vlivů na životní prostředí (angl. *Initial Environmental Evaluation – IEE*)
- jestliže jsou předpokládané vlivy posuzované plánované činnosti pravděpodobně větší než nevýznamné nebo přechodné, musí být zpracováno tzv. všestranné vyhodnocení vlivů na životní prostředí (angl. *Comprehensive Environmental Evaluation – CEE*)

Návrh všestranného vyhodnocení vlivů na životní prostředí (CEE) má být veřejně dostupný, má být zaslán výboru CEP k posouzení a následně projednán na Konzultativní schůzce. Do projednání na Konzultativní schůzce nesmí být navrhovaná činnost zahájena.

Všechny smluvní strany Protokolu jsou povinny zajistit, aby se tyto postupy užívaly v plánovacích procesech činností v oblasti Antarktidy. Veškerá činnost v Antarktidě by měla podléhat procesu posuzování vlivů na životní prostředí.

7.3. VÝBOR PRO OCHRANU ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě ustavil v čl.11 orgán, jehož funkcí je poskytovat rady a formulovat doporučení stranám v souvislosti s

prováděním Protokolu.⁷⁸ Je jím Výbor pro ochranu životního prostředí Antarktidy (angl. *Committee for Environmental Protection* – CEP), jehož členy mohou být zástupci každé smluvní strany. Pozorovatelský status je v rámci jeho zasedání přiznán smluvními stranám Smlouvy o Antarktidě, které nejsou smluvními stranami Protokolu. Pozorovatelé (angl. *Observers*) mohou na jednáních Výboru předkládat dokumenty a účastnit se diskusí, nemají však právo účastnit se rozhodovacího procesu. Při plnění svých úkolů se Výbor radí, je-li to nutné, s Vědeckým výborem pro výzkum Antarktidy (SCAR), Komisí pro ochranu antarktických mořských živých zdrojů (CCAMLR), Radou vedoucích národních antarktických programů (COMNAP) a s dalšími relevantními organizacemi.⁷⁹

8. TURISTIKA

Jeden ze zdrojů možného ohrožení antarktického životního prostředí představuje rovněž turistika. V počátcích poznávání kontinentu byly téměř všechny expedice do Antarktidy organizovány vládami jednotlivých států a komerční soukromá turistika byla v podstatě nemyslitelná. S rozvojem dopravní techniky se však postupně začaly objevovat i soukromé turistické a vědecké expedice (první taková se uskutečnila v roce 1966)⁸⁰ a postupně dochází k nárůstu antarktické turistiky. Tento fakt přiměl Konzultativní strany k přijímání různých dokumentů zabývajících se problematikou turismu a dalších nevládních činností, mezi nejdůležitější patří Doporučení č. 1 z roku 1994⁸¹, jehož přílohou jsou dvě směrnice – Směrnice pro návštěvníky Antarktidy (angl. *Guidance for Visitors to the Antarctica*) a Směrnice pro organizátory turistických a nevládních činností (angl. *Guidance for those Organising and Conducting Tourism and Non-governmental Activities in the Antarctica*). Následně v roce 1995 přijaly Konzultativní strany Rezoluci č. 3, týkající se poskytování informací o průběhu výprav a jejich účastnících, na kterou navazuje rezoluce č. 3 z roku 1997⁸², která ve své příloze zavádí jednotnou formu pro takovéto informace – tzv. ohlašovací zprávu (angl. *Advance*

⁷⁸ Čl. 12 odst. 1 Protokolu.

⁷⁹ Čl. 12 odst. 2 Protokolu.

⁸⁰ VÍCHA, O., op. cit., s. 107.

⁸¹ ATCM XVIII: *Recommendation 1 (1994) – Guidelines for Tourism* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=215 (navštíveno 31. 3. 2015).

⁸² ATCM XXI: *Resolution 3 (1997) – Tourism Reporting Form* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=248 (navštíveno 31. 3. 2015).

Notification), podávanou před odjezdem a zprávu podávanou po návratu (angl. *Post-Visit Report*). Konzultativní strany si dobře uvědomovaly nepříznivý dopad turistiky na antarktický ekosystém, v Opatření č. 15 z roku 2009 proto stanovily omezení týkající se počtu osob plujících do oblasti Antarktidy a vstupujících na pevninu. Konkrétně toto Opatření stanovuje maximální počet pasažérů na palubě lodi v oblasti Antarktidy na 500, na pevninu přitom může vstoupit nejvíce 100 návštěvníků současně a na jednoho průvodce nesmí připadat skupina větší než 20 osob.

Mimo těchto opatření k regulaci antarktické turistiky založilo v roce 1991 sedm soukromých společností Mezinárodní asociaci provozovatelů zájezdů do Antarktidy (angl. *International Association of Antarctic Tour Operators – IAATO*). Tato organizace nyní sdružuje již přes 100 společností z 20 zemí světa a jejím hlavním úkolem je usměrňovat turismus v Antarktidě tak, aby bylo co nejméně zatěžováno a ohrožováno její životní prostředí. Zástupci IAATO jsou zváni na Konzultativní schůzky se statutem odborníka z mezinárodní organizace, Asociace vydává k plnění svých cílů své vlastní normy ve formě směrnic. Za nedostatek považují dobrovolnost členství v IAATO, do budoucna by k účinnější ochraně životního prostředí Antarktidy jistě přispěla povinnost členství pro všechny organizátory antarktických turistických výprav, či spíše zákaz výprav mimo rámec IAATO.

9. KONTROLNÍ MECHANISMY ATS

Mezinárodní smlouvy zavazují své smluvní strany k určitému chování, ukládají jim práva a povinnosti. K tomu, aby bylo zajištěno a ověřováno jejich dodržování, slouží institut kontroly. Kontrolou chápeme činnost směřující ke zjišťování pravdy, správnosti, skutečnosti a skutečného stavu věci.⁸³ Kontrola v rámci ATS se provádí prostřednictvím inspekcí, výměny informací, leteckého pozorování a monitorování.

Inspekce provádějí podle čl. VII odst. 1 Smlouvy o Antarktidě pozorovatelé jmenovaní smluvními státy s konzultativním statutem. Každý pozorovatel má podle čl. VII odst. 2 Smlouvy při provádění inspekcí volný přístup do kterékoli či do všech oblastí Antarktidy v kteroukoli dobu. V praxi je však zvykem inspekce notifikovat

⁸³ ONDŘEJ, J. *Právo mezinárodních prostorů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko, 2000 s. 146.

kontrolovaným subjektům zpravidla několik dní předem. Čl. VII odst. 3 Smlouvy zaručuje pozorovatelům volný přístup rovněž na všechny námořní lodě a letadla na základnách v Antarktidě. Úmluva nestanoví žádná omezení v počtu nebo frekvenci inspekcí.

Úpravu kontroly pomocí inspekcí obsahuje i Úmluva CCAMLR (viz kap. 6.2.2.). Zatímco dle Smlouvy o Antarktidě jsou inspekce prováděny především na zemi, inspekce podle Úmluvy CCAMLR jsou uskutečňovány zejména na lodích, které v oblasti vymezené Úmluvou CCAMLR provádějí vědecký výzkum anebo lov živých mořských zdrojů. Další rozdíl oproti úpravě inspekcí zakotvené ve Smlouvě o Antarktidě spočívá v odlišném okruhu subjektů oprávněných jmenovat pozorovatele, kdy pravomoc pro jejich výběr podle Úmluvy CCAMLR nepřísluší Konzultativním stranám, ale členům komise CCAMLR. Jejimi členy mohou být i státy bez konzultativního statusu. V tomto lze spatřovat rysy postupné internacionalizace prostředí Antarktidy a možnost praktického zapojení i těch států, které nepatří do „elitního klubu“ Konzultativních stran. Inspekce jsou obsaženy i v čl. 14 Protokolu ke Smlouvě o Antarktidě, jenž konkretizuje čl. VII Smlouvy o Antarktidě a zdůrazňuje význam inspekcí v rámci rozvoje ochrany životního prostředí Antarktidy. Tento článek nově stanoví, že pozorovatele mohou jmenovat kromě Konzultativních stran i Konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě. Postup pro provádění inspekcí podle CCAMLR, stejně jako oprávnění a povinnosti pozorovatelů jsou upraveny „Příručkou pro pozorovatele“.⁸⁴

Základem pro provádění kontroly jsou **informace**, které státy poskytují podle čl. VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě. Každá smluvní strana má povinnost informovat a včas uvědomit ostatní smluvní strany o všech výpravách do Antarktidy, které podnikají její lodě nebo její občané a o všech výpravách do Antarktidy, které jsou organizovány na jejím území nebo z jejího území vysílány. Stejná informační povinnost se vztahuje i na všechny stanice provozované občany smluvní strany a každý vojenský personál či vybavení, určené k vyslání do Antarktidy.

⁸⁴ *Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources: System of Inspections, Inspectors Manual*, December 2011 [online]. Dostupné z: http://www.ccamlr.org/en/system/files/einspectors2012_1.pdf (navštíveno 31. 3. 2015).

Každý smluvní stát s právem jmenovat pozorovatele může kontrolovat dodržování Smlouvy o Antarktidě a dalších smluv též prostřednictvím **leteckého pozorování**. Pozorování ze vzduchu lze dle čl. VII odst. 4 Smlouvy o Antarktidě provádět v kterékoli době a nad kteroukoli nebo nad všemi částmi Antarktidy.

Monitorování bylo jako samostatný prostředek kontroly upraveno pouze Úmluvou CRAMRA, která však, jak již bylo řečeno, nevstoupila v platnost. Za jistý druh kontrolního prostředku lze považovat monitoring prováděný v rámci procesu posuzování vlivů na životní prostředí Antarktidy (EIA) tak, jak jej upravuje článek V Přílohy I k Madridskému protokolu.⁸⁵

10. MEZINÁRODNÍ ODPOVĚDNOST V ANTARKTIDĚ

Mezinárodní odpovědností se rozumí povinnost státu nést právní následky za porušení mezinárodního práva. Rozlišuje se odpovědnost za mezinárodně protiprávní chování (angl. *responsibility*) a odpovědnost za činnost mezinárodním právem nezakázanou (angl. *liability*). Stěžejním znakem v případě odpovědnosti za mezinárodně protiprávní chování je protiprávnost, tj. porušení primární normy mezinárodního práva ať již konáním, nebo opomenutím. Akcesoricky pak k primární povinnosti státu přibývá sekundární povinnost ve formě odpovědnosti. Naproti tomu k uplatnění odpovědnosti státu za činnost mezinárodním právem nezakázanou není zapotřebí, aby se stát choval protiprávně. Obsahem odpovědnostní povinnosti je povinnost odčinit škodu některou z forem reparace – restitucí, kompenzací nebo satisfakcí.⁸⁶ Tato pravidla pro mezinárodní odpovědnost jsou aplikovatelná i v případě mezinárodních prostorů, včetně Antarktidy. Vzhledem k smluvní úpravě režimu Antarktidy se zde kromě obecné mezinárodněprávní úpravy uplatňuje ještě další, mezinárodními smlouvami specificky upravená odpovědnost.

Úprava odpovědnosti byla obsažena v Úmluvě CRAMRA, která však nevstoupila v platnost. Z této úpravy ovšem vychází Příloha VI k Madridskému protokolu, přijatá na

⁸⁵ VÍCHA, O., op. cit., s. 50.

⁸⁶ ONDŘEJ, J. *Základy mezinárodního práva*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, s. 147.

XXVIII. Konzultativní schůzce Smlouvy o Antarktidě ve Stockholmu v roce 2005. Podle této Přílohy se odpovědnost vztahuje pouze na ekologické havárie, které definuje v čl. 2 jako náhodnou událost po vstupu této Přílohy v platnost, které vede anebo bezprostředně hrozí, že by mohla vést k významnému a škodlivému účinku na životní prostředí Antarktidy. Odpovědným subjektem je provozovatel (fyzická nebo právnická osoba, vládní či nevládní, která provádí činnosti v oblasti vymezené Smlouvou o Antarktidě), v případě vládních provozovatelů pak stát. Každá smluvní strana má povinnost zajistit, aby její provozovatelé přijali vhodná preventivní opatření a plány pro případ nepředvídatelných událostí. Odpovědnost upravená v této Příloze je stanovena jako absolutní, s možností vyvinění pouze ve vyjmenovaných případech – pokud byla ekologická havárie způsobena při záchraně lidského života, teroristickým činem nebo činem agrese vůči činnosti provozovatele.

Pokud ekologická havárie nastane, nebo hrozí, že nastane, je provozovatel, jehož činnost ji zavinila, povinen k rychlé a účinné akci, aby havárii odvrátil nebo alespoň zmírnil její dopad. Pokud tak neučiní, zastoupí ho v tom stát provozovatele nebo jiný smluvní stát za podmínky, že je to účinné, hrozba ekologické škody je bezprostřední a stát provozovatele neučinil potřebná opatření. O takovýchto akcích jsou ostatní smluvní státy povinny předem informovat stát provozovatele a Sekretariát Smlouvy o Antarktidě. Provozovatel, který havárii způsobil, má povinnost následně uhradit náklady takové akce, pro které čl. 9 Přílohy stanovuje limity. V případech, že provozovatel způsobil ekologickou škodu úmyslně anebo s vědomím, že ji nejspíše způsobil, se však tyto limity neuplatní a provozovatel je povinen uhradit náklady v plné výši. Zejména z tohoto důvodu se vyžaduje, aby každá expedice do oblasti Antarktidy byla řádně pojištěna. Konečně čl. 12 Přílohy zřizuje Fond, jenž slouží právě k vyplácení náhrad nákladů smluvním státům na základě rozhodnutí Konzultativních schůzek.

11. ŘEŠENÍ SPORŮ

Mezi základní zásady mezinárodního práva patří zásada *pacta sunt servanda*, neboli zásada poctivého plnění mezinárodních závazků. K zajištění takového plnění slouží pravidla o mezinárodní odpovědnosti, kontrole a řešení sporů. Mezinárodní právo všeobecně zakazuje státům uchýlovat se ve svých vzájemných stycích k použití síly, čl.

2 odst. 3 a čl. 33 Charty OSN ukládá státům povinnost urovnávat své mezinárodní spory výlučně mírovými (pokojnými) prostředky.⁸⁷ Obdobný imperativ obsahuje i Deklarace zásad přátelských vztahů a spolupráce mezi státy z roku 1970, která stanoví, že každý stát má povinnost urovnávat své mezinárodní spory s jinými státy mírovými prostředky tak, aby ani mezinárodní mír a bezpečnost, ani spravedlnost nebyly ohroženy. K tomu účelu mohou státy využít různých prostředků a metod, jako jsou přímé vyjednávání, konzultace, dobré služby a zprostředkování, vyšetřování, smírčí řízení, mezinárodní arbitrážní nebo soudní řízení či jiné dohodnuté mírové prostředky.

Smlouva o Antarktidě zakotvuje úpravu řešení sporů ve svém čl. XI, podle odst. 1 tohoto článku mají smluvní strany v případě vzniku sporu povinnost vzájemné konzultace tak, aby spor vyřešily pomocí jednání, šetření, zprostředkování nebo pomocí soudního, smírčího či rozhodčího řízení a případně i jinými pokojnými prostředky dle výběru stran. Smlouva tedy stranám poskytuje poměrně široké možnosti řešení jejich případných sporů. Pokud by však tyto prostředky nevedly ke splnění účelu, odst. 2 téhož článku nabízí další možnost, a to předložení sporu k Mezinárodnímu soudnímu dvoru, k čemuž je však nutná dohoda všech stran na sporu zúčastněných. Jestliže tedy všechny strany sporu nevysloví souhlas, spor nelze předložit MSD a přetrvává povinnost stran vyřešit neshody pomocí metod uvedených v odst. 1.

Úmluva CCAMLIR upravuje řešení sporů v podstatě totožně, jako Smlouva o Antarktidě, tzn. primárně mají strany povinnost řešit spor pokojnými prostředky a teprve v případě ztroskotání jednání předložit spor MSD. V odst. 3 čl. XXV Úmluvy navíc přibývá možnost řešit spor vytvořením zvláštního rozhodčího soudu, který je tvořen třemi rozhodci. Prvního jmenuje strana zahajující spor, druhého protistrana a společně určí rozhodce třetího, jež nesmí být stejné národnosti jako žádný z již určených arbitřů, ani stejné národnosti jako strany ve sporu. Pokud není druhý nebo třetí rozhodce jmenován ve stanovené lhůtě, jeho výběr přísluší na žádost některé ze stran tajemníku Stálého rozhodčího soudu v Haagu. Zvláštní rozhodčí soud rozhoduje většinou a jeho rozhodnutí jsou konečná a pro strany závazná.

⁸⁷ *Charta OSN (The Charter of the United Nations)*, 1945 [online]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (navštíveno 20. 3. 2015).

Madridský protokol a spory vzniklé při jeho výkladu a používání je možné řešit vzájemnou konzultací a dohodou o výběru některého z prostředků pokojného řešení sporů (čl. 18 Protokolu). Další možností (a eventualitou, pokud se strany nedohodnou na výběru prostředku) je uložení písemného prohlášení při podepsání, ratifikaci, přijetí nebo schválení Protokolu o zvolení Mezinárodního soudní dvoru nebo Arbitrážního tribunálu či obou těchto orgánů jako prostředku pro řešení případných sporů. Strany nemají povinnost této volby, a pokud si nezvolí ani jeden z těchto prostředků, má se za to, že je příslušný Arbitrážní tribunál. V případě, že si strany zvolí stejný prostředek, je řešení sporu předloženo tomuto orgánu, jestliže stejný prostředek nezvolily nebo zvolily oba, je spor předložen Arbitrážnímu tribunálu. Řízení před Arbitrážním tribunálem je podrobně upraveno Řádem k Protokolu. Takový postup je však čl. 20 Protokolu omezen pouze na spory, které se týkají výkladu nebo používání čl. 7, 8 a 15 nebo ustanovení kterékoli Přílohy a čl. 13, pokud se vztahuje na tato ustanovení a články. Dále není Arbitrážní tribunál příslušný rozhodovat nebo se vyslovovat o jakékoli věci týkající se čl. IV Smlouvy o Antarktidě.

Vývoj řešení sporů v antarktické oblasti se tedy postupně vyvinul z fakultativních způsobů řešení až k obligatorní příslušnosti Arbitrážního tribunálu, což přispívá k efektivnějšímu a jistě i méně zdlouhavému procesu urovnávání neshod mezi státy.

12. ČESKÁ REPUBLIKA A ANTARKTIDA

Prvním Čechem, který vstoupil na ledový kontinent, byl v roce 1929 geograf a polárník Václav Vojtěch, který se účastnil expedice amerického pilota Richarda Byrda jako pomocný topič. Prvním Čechem na jižní točce byl v roce 1961 v USA žijící Josef Sedláček. Československo, ač nenárokovalo žádnou část území Antarktidy, projevilo svůj zájem o dění na ledovém kontinentu již od počátku formování Antarktického smluvního systému přistoupením ke Smlouvě o Antarktidě jako vůbec první stát mimo okruh prvotních signatářů dne 14. června 1962.

12.1. ČESKÁ ANTARKTICKÁ STANICE

Českoslovenští vědci se zpočátku podíleli na výzkumu Antarktidy zejména v rámci sovětských expedic, po rozpadu SSSR se pak český vědecký výzkum realizoval

prostřednictvím spolupráce na mezinárodních projektech. První ryze český vědecký projekt s názvem „Změny energetické bilance a intenzity UV záření a jejich vliv na přírodní ekosystémy v Antarktidě“, podporovaný Grantovou agenturou ČR a přidělený Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity se uskutečnil během letních sezon mezi roky 1994 – 1997 na polské stanici Henryka Arctowského (Jižní Shetlandy). Právě zde došlo během britské návštěvy k setkání českých polárníků s pracovníkem Scott Polar Research Institute v Cambridgi, který položil zdánlivě nevinnou otázku – „...a proč si vlastně nepostavíte vlastní stanici?“.⁸⁸ Postupně se tak začal rodit nápad na vybudování české polární základny. Reálných obrysů začala tato myšlenka nabývat přijetím návrhu projektu „Vybudování české vědecké stanice v Antarktidě“, plánovaného na období let 2000 - 2006 a financovaného z prostředků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Nositelem projektu byla určena Masarykova univerzita v Brně a ihned po spuštění projektu byly započaty přípravné práce, včetně rekognoskace terénu pro potenciální staveniště. Původně bylo plánováno zřízení vědecké stanice na ostrově Krále Jiřího v souostroví Jižní Shetlandy, tato lokalita ale nebyla na XX. ATCM Konzultativními stranami schválena, a tak bylo rozhodnuto o vybudování stanice na ostrově Jamese Rosse.

V souladu se Smlouvou o Antarktidě a Protokolem o ochraně životního prostředí k této Smlouvě bylo třeba vypracovat a obhájit před státy Smlouvy projekt stavby stanice a dokument o odhadu jejich možných dopadů i následného provozu na životní prostředí (EIA). První prezentace proběhla v roce 2001 před Výborem pro ochranu antarktického prostředí (CEP) na XXIV. Konzultativní schůzce, kvůli administrativním komplikacím však byl český EIA schválen až na XXVII. ATCM v Madridu v roce 2004. Na podzim téhož roku se započalo s dopravou materiálu a budováním polární základny, o dva roky později byla stanice s kapacitou 20 – 25 osob dokončena a zprovozněna a dostala jméno zakladatele moderní genetiky a meteorologa Johana Gregora Mendela.⁸⁹ Duchovním otcem a motorem celého projektu je prof. Pavel Prošek z Masarykovy univerzity v Brně.

⁸⁸ PROŠEK, P. op. cit., s. 219.

⁸⁹ <http://polar.sci.muni.cz/en/antarctica> (navštíveno dne 27. 3. 2015).

Obrázek č. 8: Pohled na českou polární stanici. Zdroj:

<http://polar.sci.muni.cz/cs/fotogalerie#prehed>

Obrázek č. 9: Poloha stanice Johana Gregora Mendela. Zdroj:

<http://www.kompas.estranky.cz/clanky/zajimavosti-z-australie--oceanie-a-antarktity/johann-gregor-mendel-ceska-polarni-stanice-antarktida-petr-daubner-james-ross-pavel-prosek.html>

Další českou stopou na kontinentu je „nadrárodní“ polární základna Eco-Nelson polárníka a dobrodruha Jaroslava Pavlíčka, mimo jiné i českého delegáta na ATCM v roce 1990. Ten ji vybudoval již v roce 1988 zcela ze své soukromé iniciativy a vlastních prostředků. Je celoročně obydlená a na stanici je uskutečňován projekt „zelené domácnosti“, impaktní program (sběr a analýza naplavenin) a program přežití.⁹⁰ Zajímavostí je, že tato stanice je jediná v Antarktidě, která nereprezentuje žádný stát. Proti její nenotifikované přítomnosti dokonce v 90. letech protestovala Argentina.⁹¹

12.2. VZTAH ČR K ATS

Jak bylo zmíněno, Česká republika se aktivně zajímala o dění v Antarktidě už od počátku rozvoje Antarktického smluvního systému. Byla prvním státem, který přistoupil

⁹⁰ http://www.econelson.org/?en_summary= (citováno dne 20. 3. 2015).

⁹¹ PROŠEK, P., op. cit., s. 203.

ke Smlouvě o Antarktidě – 14. června 1962 byla uložena listina o přístupu u deponitáře Smlouvy a tímto dnem vstoupila Smlouva o Antarktidě pro Československou socialistickou republiku v platnost. K Úmluvám CCAMLR ani CCAS Československá socialistická republika nepřistoupila. Po rozpadu Československa v roce 1993 Česká republika převzala veškerá práva a závazky vyplývající ze Smlouvy o Antarktidě.⁹² K Madridskému protokolu ČR přistoupila ještě jako Československo 2. října 1992, publikován ve Sbírce mezinárodních smluv byl však až v roce 2005⁹³ a stal se tak podle čl. 10 Ústavy součástí našeho právního řádu. Oba dva tyto dokumenty jsou tedy pro ČR bezprostředně závazné, avšak k tomu, aby mezinárodní smlouva byla i přímo vykonatelná je nutné, aby byla tzv. samovykonatelná (angl. *self-executing*).⁹⁴ Vzhledem k tomu, že ne všechna ustanovení Smlouvy o Antarktidě a Madridského protokolu tuto vlastnost mají, bylo nutné přijmout zákon, který by promítl tzv. nesamovykonatelná (angl. *non-selfexecuting*) ustanovení těchto smluv do vnitrostátního právního řádu.

12.3. ZÁKON O ANTARKTIDĚ

Normou, která výše zmíněné mezinárodní smlouvy provádí, se stal zákon č. 276/2003 Sb. o Antarktidě a o změně některých zákonů (zákon o Antarktidě), přijatý v roce 2003. Ten transformuje do našeho právního řádu hlavní ustanovení smlouvy o Antarktidě a Madridského protokolu a legislativně vymezuje i pravidla pro chování českých fyzických a právnických osob v Antarktidě. Hlavním účelem zákona je zajistit dodržování mezinárodních závazků České republiky týkajících se Antarktidy, zejména zajistit všestrannou ochranu životního prostředí Antarktidy jako přírodní rezervace zasvěcené míru a vědě.

Zákon se podle §1 odst. 2 vztahuje na všechny státní občany ČR a právnické osoby se sídlem na území ČR a osoby bez státní příslušnosti, které mají trvalý pobyt na území ČR, pokud se účastní činnosti v Antarktidě a dále na cizince, pokud se budou účastnit výpravy do Antarktidy organizované v České republice nebo jejíž místo konečného odjezdu bylo v České republice. Takové osoby označuje legislativní

⁹² Čl. 5 odst. 2 ústavního zákona č. 4/1993 Sb.

⁹³ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 42/2005 Sb. m. s.

⁹⁴ Samovykonatelnost znamená přímou aplikovatelnost mezinárodní smlouvy, tj její příslušné ustanovení se obrací na fyzické a právnické osoby a stanoví dostatečně jasně a určitě jejich práva a povinnosti.

zkratkou „česká osoba“.⁹⁵ Zákon také obsahuje definici pojmů jako je Antarktida, životní prostředí Antarktidy, zvláště chráněné území atd.

Pravomoc při provádění zákona je dělená mezi Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zahraničních věcí. Prvně jmenované vydává příslušná povolení, zajišťuje posuzování vlivů na životní prostředí Antarktidy, kontroluje dodržování tohoto zákona, jmenuje pozorovatele a ukládá sankce. Ministerstvo zahraničních věcí pak plní především oznamovací funkci⁹⁶ ve vztahu k ostatním smluvním stranám Smlouvy o Antarktidě a jsou s ním projednávány žádosti českých osob o povolení k pobytu v Antarktidě delšímu než 30 dní, ve skupině více než 5 osob nebo žádosti o povolení k organizování turistických výprav do Antarktidy. Státní správu ve věcech námořní plavby vykonává Ministerstvo dopravy, které plní funkci Námořního úřadu podle mezinárodních smluv v oblasti námořní plavby, jimiž je Česká republika vázána.

Činnost českých osob v Antarktidě je dle této úpravy vázána na povolení nebo ohlášení vydávané Ministerstvem životního prostředí. Obecně platí, že pokud zákon o Antarktidě nevyžaduje pro činnost v Oblasti povolení, postačí ohlášení. Takové **ohlášení** se podává Ministerstvu životního prostředí alespoň 60 dnů před plánovaným vstupem do Antarktidy, a pokud ministerstvo neshledá nedostatky⁹⁷, do 15 dnů od ohlášení o tom vydá ohlašovatelovi potvrzení. Po ukončení činnosti pak české osoby do 30 dnů podají zprávu o průběhu jejich pobytu v Oblasti. **Povolení** je vyžadováno pro činnosti uvedené v §8 odst. 1; jedná se zejména o pobyt v Antarktidě delší než 30 dní, provádění vědeckého výzkumu, odběr nerostů v rámci vědeckého výzkumu a jejich vývoz z Antarktidy či vstup do Zvláště chráněného antarktického území. Povolení vydává rovněž Ministerstvo životního prostředí a není ho potřeba pro činnosti, které už české osobě povolil jiný smluvní stát. Ohlášení ani povolení se nevyžaduje pro plavbu námořních plavidel za účelem proplutí Antarktidou a pro přelet letadel nad Antarktidou.

Předpokladem uskutečňování činností vázaných na povolení je provedení procesu EIA, jehož úprava vychází z Přílohy I Madridského protokolu. Stejně jako Příloha, i zákon rozlišuje tři stupně vlivů na životní prostředí (viz kapitola 7. 2.), od kterých se

⁹⁵ § 3 odst. 1 zák. č. 276/2003 Sb.

⁹⁶ Oznámení podle čl. VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě.

⁹⁷ Náležitosti povolení jsou uvedeny v § 7 odst. 3 zák. č. 276/2003.

dále odvíjí fáze procesu posuzování. První etapou je vždy zjišťovací řízení, v rámci kterého Ministerstvo životního prostředí předběžně stanovuje možný vliv činnosti na životní prostředí. Pokud dojde k závěru, že činnost bude mít menší než malý nebo přechodný vliv na životní prostředí Antarktidy, je tento závěr i odborným podkladem pro vydání povolení podle § 8. V případě, že předpokládaný vliv činnosti bude malý nebo přechodný, zahájí se tzv. **počáteční vyhodnocení vlivů**⁹⁸ a ministerstvo k němu stanoví potřebnou dokumentaci. Ta je pak podkladem pro vydání stanoviska, které je platné 1 rok (na žádost lze opakovaně prodlužovat o 1 rok). Jestliže se ve zjišťovacím řízení dojde k závěru, že plánovaná činnost by mohla mít větší než malý nebo přechodný vliv na životní prostředí, je nutné v rozsahu stanoveném ministerstvem vypracovat tzv. **všestranné hodnocení vlivů**⁹⁹. Tato dokumentace je pak zveřejněna způsobem umožňujícím dálkový přístup a zaslána k vyjádření dotčeným správním orgánům, ostatním stranám Protokolu a Výboru CEP. Stanovisko vydané ministerstvem je pak nezbytným podkladem pro vydání povolení.

V ostatních částech pak zákon provádí jednotlivé přílohy Protokolu týkající se ochrany fauny a flóry, nakládání s odpady a ochrany moře před znečišťováním. Úprava je v podstatě totožná jako v Přílohách Protokolu a nepovažují za nutné tato pravidla a principy znovu rozebírat. S výjimkou části čtvrté upravující proces EIA se na řízení podle zákona, pokud ten nestanoví jinak, použije správní řád.¹⁰⁰ Poplatek za podání žádosti o povolení k pobytu v Antarktidě činí 5000,- Kč¹⁰¹, v ostatních věcech je pak výše správního poplatku 200,- Kč¹⁰². V případech stavu nouze uvedených v Protokolu se zákona neužije (§ 29). Podrobnosti, jako jsou seznam nebezpečných látek a přípravků, náležitosti dokumentace, stanovisek a posudků pro hodnocení vlivů anebo vzor průkazu pozorovatele obsahuje vyhláška Ministerstva životního prostředí č. 104/2004 Sb. Účinnosti nabyla společně se zákonem o Antarktidě vyhlášením Madridského protokolu ve Sbírce mezinárodních smluv dne 31. 3. 2005.¹⁰³

⁹⁸ Terminologií Protokolu zvané *Initial Environment Evaluation – IEE*.

⁹⁹ V Protokolu nazvané *Comprehensive Environmental Evaluation – CEE*.

¹⁰⁰ Zák. č. 500/2004 Sb.

¹⁰¹ Příloha zák. č. 634/2004, Položka 15, písm. d).

¹⁰² Příloha zák. č. 634/2004, Položka 15, písm. e).

¹⁰³ § 36 zák. č. 276/2003.

Přijetím tohoto zákona byla dovršena formální cesta k získání konzultativního statusu pro Českou republiku a splněny závazky vyplývající z přistoupení ke Smlouvě o Antarktidě a Madridskému protokolu. Pravdou je, že na přijetí do gentlemanského klubu Konzultativních stran si musela ČR počkat ještě dalších osm let od přijetí vnitrostátní úpravy, ale tím se alespoň jen potvrdila iniciativa a zájem ČR o antarktický kontinent, neboť jsme byli i prvním státem bez konzultativního statusu, který přejal mezinárodní závazky ATS do vnitrostátní úpravy. Abychom se mohli cítit zcela rovnoprávně s ostatními smluvními stranami, zbývá už jen založit orgán či instituci, která se bude zabývat koordinací našich aktivit na ledovém kontinentu, tak jak je to obvyklé v ostatních zemích.¹⁰⁴ To však tradičně naráží na problematiku financování a tak nezbývá než doufat, že zájem českých vědců i osob „držících kasu“ o výzkumy v Antarktidě se bude zvyšovat a český antarktický program se bude i nadále rozvíjet tak, jako doposud.

13. ZÁVĚR

Právní režim Antarktidy a ochrana jejího životního prostředí je problematika velice zajímavá, a to z vícero důvodů, které shrnu v následujících řádcích. V úvodu jsem zmínil, že se jedná o poslední objevený kontinent na Zemi, první lidská noha vstoupila na kontinent „teprve“ před 120 lety. Od té chvíle až do současnosti se však stačil vyvinout propracovaný systém mezinárodních smluv a dalších opatření, upravující postavení Antarktidy a regulaci lidských činností v Antarktidě. Objevitelské cesty s sebou pochopitelně přinášely i touhu po zisku, ať už materiálním nebo územním. Na počátku 19. století tak několik států vzneslo územní nároky na části Antarktidy odvozované z různých právních základů. Některé nároky se zčásti překrývaly a po skončení 2. světové války by se napětí v Antarktidě dalo krájet. Státy zde pořádaly vojenská cvičení a demonstrovaly sílu a zároveň se v té době svět začal rozdělovat na Východ a Západ. Je proto pozoruhodné, že hlavní dva politicky a vojensky znepřátelené státy, USA a SSSR, se dokázaly v roce 1959 v zájmu vědy dohodnout na řešení rozporných nároků a napětí v oblasti Antarktidy a s dalšími 10 státy, které prováděly v Antarktidě výzkum, uzavřely Smlouvu o Antarktidě. Ta zakazuje vojenské manévry,

¹⁰⁴ Např. British Antarctic Survey ve Velké Británii.

zkoušky atomových zbraní a především, stanovuje zákaz přivlastnění jakékoli části Antarktidy. Specifickým způsobem byla vyřešena otázka dosavadních nároků – státy je nesmí uplatňovat po dobu platnosti Smlouvy, nároky jsou považovány za „zmražené“. Samotná Smlouva má jen 14 článků, ale předpokládá konání pravidelných zasedání smluvních stran, režim je tedy velmi flexibilní.

V době přijetí Smlouvy o Antarktidě nebyla mezinárodní ochrana životního prostředí příliš aktuálním tématem světového dění, a tak Smlouva (kromě zákazu umístování jaderných odpadů) ochranu životního prostředí nijak neupravovala. Až s postupem času a poznávání unikátního antarktického ekosystému vyvstala potřeba ochrany životního prostředí Antarktidy. Zpočátku se soustředila jen na některé druhy živočichů, postupně se však rozvíjela a začala se vztahovat na všechny živé zdroje v oblasti, především tedy na pevnině. V oceánech kolem Antarktidy platí klasický režim volného moře a ochrana fauny je méně přísná než na pevnině. Nedílnou součástí ekosystému jsou i zdroje neživé, neboť jsou nerozlučně spjaty se zdroji živými, zejména v tak křehkém životním prostředí, jako je to antarktické. Životní prostředí je nutné chránit jako celek a preventivní ochrana je vždy lepší než řešení případných následků ve formě škod na životním prostředí. Tak byl v roce 1991 přijat Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě, který mimo jiné zakazuje jakoukoli těžbu v Antarktidě, ať už přímo nerostných surovin nebo ledu. Ledový příkrov Antarktidy je největší zásobárnou pitné vody na planetě a zároveň funguje jako „klimatizace zeměkoule“. Následky neuvážené těžby nebo roztátí antarktického ledu by byly bez přehánění katastrofální pro všechny život na Zemi.

Protokol komplexně upravuje ochranu životního prostředí Antarktidy, stanoví hlavní zásady všech činností v Antarktidě, zakotvuje proces posuzování vlivů na životní prostředí a v jednotlivých přílohách se zabývá i otázkami odpovědnosti, zabránění znečištění antarktických moří, nakládání s odpady a stanoví některá zvláště chráněná území v Antarktidě. Lze ho nazvat „environmentálním kodexem Antarktidy“.

Prozatím se ochrana životního prostředí Antarktidy jeví jako dostačující, ale vliv člověka na přírodní ekosystémy bývá často pozvolný a mnohdy se projevují až s odstupem několika let či desetiletí. Nezbyvá než doufat, že smluvní strany Smlouvy o Antarktidě budou i nadále vyvíjet snahu, aby Antarktida zůstala tím, čím je dnes, i pro

následující generace: mezinárodním nemilitarizovaným prostorem s rozmanitým a jedinečným ekosystémem; přírodní rezervací zasvěcenou míru a vědě.

Česká republika, ač poměrně malý a suchozemský stát, je na mezinárodním poli velmi aktivní. Svědčí o tom nejen to, že jsme se stali třetím státem na světě, jehož občan se podíval do vesmíru, tak zejména v souvislosti s Antarktidou skutečnost, že Československo přistoupilo ke Smlouvě o Antarktidě jako první stát mimo okruh prvotních signatářů Smlouvy. Česká republika od devadesátých let také vyvíjí vědeckou a výzkumnou činnost v Antarktidě, přistoupila k Madridskému protokolu a přijala i vnitrostátní úpravu k jeho provedení – zákon o Antarktidě. V roce 2006 byla uvedena do provozu i česká antarktická stanice. Na základě těchto skutečností byla ČR roku 2013 přijata mezi Konzultativní strany, čímž získala významný vliv na rozhodování o dění v Antarktidě.

Právě ekologický význam Antarktidy pro každého člověka na této planetě a vztah České republiky k Antarktidě, který je na malý evropský stát neobvykle rozvinutý, jsem ve své práci podrobně charakterizoval a rozebral, a snad tak přispěl k úrovni informovanosti o tomto opomíjeném kontinentu, kterou považuji za významnou pro budoucnost života na Zemi.

Seznam použitých zkratk

ASMA	<i>Antarctic Specially Managed Area</i>	Zvláště spravované antarktické území
ASPA	<i>Antarctic Specially Protected Area</i>	Zvláště chráněné antarktické území
ATCM	<i>Antarctic Treaty Consultative Meeting</i>	Konzultativní schůzka Smlouvy o Antarktidě
ATS	<i>Antarctic Treaty System</i>	Antarktický smluvní systém
CCAMLR	<i>Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources</i>	Úmluva o ochraně antarktických mořských živých zdrojů
CCAS	<i>Convention on the Conservation of Antarctic Seals</i>	Úmluva o zachování antarktických tuleňů
CEE	<i>Comprehensive Environmental Evaluation</i>	Všestranné hodnocení vlivů
CEP	<i>Comittee for Environmental Protection</i>	Výbor pro ochranu životního prostředí
COMNAP	<i>Council of Managers of National Antarctic Programmes</i>	Rada vedoucích národních antarktických programů
CRAMRA	<i>Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resources</i>	Úmluva o regulaci činností týkajících se antarktických nerostných zdrojů
EIA	<i>Environmental Impact Assessment</i>	Posuzování vlivů na životní prostředí
IAATO	<i>International Assocation of Antarctic Tour Operators</i>	Mezinárodní asociace provozovatelů zájezdů do Antarktidy
ICRW	<i>International Convention for the Regulation of Whaling</i>	Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství
IEE	<i>Initial Environmental Evaluation</i>	Počáteční hodnocení vlivů
IGY	<i>International Geophysical Year</i>	Mezinárodní geofyzikální rok

IWC	<i>International whaling commission</i>	Mezinárodní velrybářská komise
IMO	<i>International Maritime Organization</i>	Mezinárodní námořní organizace
ICSU	International Council for Science	Mezinárodní vědecká rada
MARPOL	<i>International Convention for the Prevention of Pollution from Ships</i>	Mezinárodní úmluva pro zabraňování znečištění z lodí
SATCM	<i>Special Antarctic Treaty Consultative Meeting</i>	Zvláštní konzultativní schůzka Smlouvy o Antarktidě
SCAR	<i>Scientific Committee on Antarctic Research</i>	Vědecký výbor pro výzkum Antarktidy
SPA	<i>Special Protected Area</i>	Zvláště chráněné oblasti
UNEP	<i>United Nations Environmental Programme</i>	Program Spojených národů pro životní prostředí
WMO	<i>World Meteorological Organization</i>	Světová meteorologická organizace

Seznam použitých pramenů

Odborná literatura

1. *The New encyclopaedia Britannica*. 15th ed. Chicago: Encyclopaedia Britannica, c1992, 32 v. ISBN 08-522-9553-7.
2. ONDŘEJ, Jan. *Právo mezinárodních prostorů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, ediční středisko, 2000. ISBN 80-85889-34-X.
3. ONDŘEJ, Jan. *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004. ISBN 80-86473-69-7.
4. ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86868-02-4.
5. ONDŘEJ, Jan. *Základy mezinárodního práva*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-719-4.
6. *Obecné mezinárodní právo v dokumentech*. 3. dopl. vyd. Editor Jan Ondřej, Miroslav Potočný. Praha: C. H. Beck, 2010, xii, 341 s. Beckova skripta. ISBN 978-807-4003-301.
7. DAMOHORSKÝ, Milan. *Právo životního prostředí*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, xlvii, 629 s. Právnické učebnice (C. H. Beck). ISBN 978-807-4003-387.
8. DAMOHORSKÝ, Milan. *Mezinárodní právo životního prostředí - II. část*. Beroun: Eva Rozkotová, 2008. ISBN 978-80-903409-8-9.
9. IMBERT, Bertrand a [z francouzského originálu přeložila Blanka NEUŽILOVÁ]. *Velké polární výpravy*. Praha: Slovart, 1996. ISBN 80-858-7116-5.
10. *České právo životního prostředí: časopis České společnosti pro právo životního prostředí*. Praha: IFEC, 2003, III, č. 9. ISSN 1213-5542.
11. VERHOEVEN, Joe. *The Antarctic environment and international law: [proceeding sof a symposium held in Oct. 1990 in Brussels, Belgium]*. 1. publ. London: Graham & Trotman Ltd, 1992. ISBN 1853336300.

12. MESSNER, Reinhold [z německého originálu přeložil Jaroslav VOŘÍŠEK]. *Ledové póly: věčný běh o závod na konec světa*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2010. ISBN 978-807-2434-732.
13. PROŠEK, Pavel. *Antarktida*. Praha: Academia, 2013, 345 s., ISBN 80-200-2140-X.
14. POTOČNÝ, Miroslav a ONDŘEJ, Jan. *Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část*. 4., dopl. a rozš. vyd. Praha: C. H. Beck, 2003, xxii, 460 s. Právnické učebnice (C. H. Beck). ISBN 80-7179-801-0.
15. *Czech yearbook of international law: Česká ročenka mezinárodního práva*. Praha: Česká společnost pro mezinárodní právo, 2010-2010, 1 sv. ISBN 978-80-904209-7-7.
16. MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*. 4. opr. a dopl. vyd. V Brně: Masarykova univerzita, 2004, 467 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-3375-4.
17. JELÍNEK, Jan a ZICHÁČEK, Vladimír. *Biologie pro gymnázia: (teoretická a praktická část)*. 7., aktualiz. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004, 574 s., ISBN 80-7182-177-2.

Odborné články

1. VÍCHA, O. *XXX. zasedání konzultativní schůzky ke smlouvě o Antarktidě*. České právo životního prostředí: Časopis České společnosti pro právo životního prostředí. 2007, VII, č. 21, s. 5.
2. ONDŘEJ, J. *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století*. Acta Universitatis Carolinae: IURIDICA. 1999, roč. 1998, 3-4, s. 16.
3. MALENOVSKÝ, J. *Čtvrtstoletí existence smlouvy o Antarktidě*. *Mezinárodní vztahy: Československá revue pro zahraniční politiku*. 1986, XXI, č. 7, s. 7.
4. MARTÍNEK, J. *Komu patří Antarktida?*. Geografické rozhledy. 2005, roč. 15, č. 2, s. 2.
5. MÁČKA, Z. *Češi v Antarktidě*. Geografické rozhledy. 2005, roč. 15, č. 2, s. 2.

6. VÍCHA, O. *Česká republika a antarktický smluvní systém*. České právo životního prostředí. 2003, III, č. 10, s. 30.
7. MÁČKA, Z. *Objevování Antarktidy*. Geografické rozhledy. 2005, roč. 15, č. 2. s. 2.
8. *Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2006. ISSN 0231-6625.
9. VAŠKŮ, V., *Ochrana moří a oceánů: Mezinárodní velrybářská komise (IWC)* [online]. Dostupné z: http://old.greenpeace.cz/archiv/iwc_fakta.pdf (navštíveno 15. 3. 2015).
10. SLADKÝ, P. *Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti*. In *Právník*, č. 11, 2006, str. 1318.
11. SIMONS, Marlise. *Court Hears Arguments on Whaling by Japan*. [online]. 2013, s. 1. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2013/06/27/world/asia/court-hears-arguments-on-whaling-by-japan.html?_r=0 (navštíveno 9. 4. 2015).
12. *Greenpeace pomohli v roce 1991 zachránit Antarktidu*. 2012 [online]. Dostupné z: <http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/Greenpeace-pomohli-v-roce-1991-zachranitAntarktidu/> (navštíveno 5. 4. 2015).

Mezinárodní úmluvy a další právní dokumenty

1. *Smlouva o Antarktidě (Antarctic Treaty)*, 1959 [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/ats/treaty_original.pdf (navštíveno 10. 3. 2015).
2. *Úmluva o volném moři (Convention on the High Seas)*, 1958 [online]. Dostupné z: http://www.gc.noaa.gov/documents/8_1_1958_high_seas.pdf (navštíveno 15. 3. 2015).
3. *Úmluva OSN o mořském právu (UNCLOS)*, 1982 [online]. Dostupné z: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (navštíveno 15. 3. 2015).
4. *Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles (Outer Space Treaty)*, 1967 [online]. Dostupné z: <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/space1.html> (navštíveno 16. 3. 2015).

5. *Smlouva o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, kosmickém prostoru a pod vodou (Partial Test Ban Treaty)*, 1971 [online]. Dostupné z http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban/text (navštíveno 4. 3. 2015).
6. *Smlouva o zákazu umístování jaderných zbraní a jiných zbraní hromadného ničení na dně moří, oceánů a v jeho podzemí (Seabed Treaty)*, 1971 [online]. Dostupné z http://www.nti.org/media/pdfs/aptseabd.pdf?_id=1316630217&_id=1316630217 (navštíveno 4. 3. 2015).
7. *Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty)*, 1996 [online]. Dostupné z: http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf (navštíveno 4. 3. 2015).
8. *Úmluva o regulaci činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy (Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resource Activities)*, 1988 [online]. Dostupné z: <http://www.state.gov/documents/organization/15282.pdf> (navštíveno 10. 3. 2015).
9. *Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství (International Convention for the Regulation of Whaling)*, 1946 [online]. Dostupné z: <https://archive.iwc.int/pages/view.php?ref=3607&k=> (navštíveno 15. 3. 2015).
10. *Úmluva o zachování antarktických tuleňů (Convention for conservation of Antarctic Seals)*, 1972 [online]. Dostupné z: http://www.antarctica.ac.uk/about_antarctica/geopolitical/treaty/update_1972.php (navštíveno 17. 3. 2015).
11. *Úmluva o zachování antarktických mořských živých zdrojů (Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources)*, 1980 [online]. Dostupné z: <https://www.ccamlr.org/en/system/files/e-pt1.pdf> (navštíveno 17. 3. 2015).
12. *Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktadě (Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty)*, 1991 [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/recatt/Att006_e.pdf (navštíveno 18. 3. 2015).
13. *Příloha II k Madridskému protokolu (Annex II to the Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty: Conservation of Antarctic Fauna and Flora)*, 1991 [online]. Dostupné z:

http://www.ats.aq/documents/keydocs/vol_1/vol1_6_AT_Protocol_Annex_II_e.pdf (navštíveno 17. 3. 2015).

14. *Příloha IV k Madridskému Protokolu (Annex IV to the Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty: Prevention of Marine Pollution)*, 1991 [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/recatt/Att011_e.pdf (navštíveno 18. 3. 2015).
15. *Mezinárodní úmluva pro zabraňování znečišťování z lodí (MARPOL)*, 1978 [online]. Dostupné z: <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/06/6-05/ships-pollution.xml> (navštíveno 18. 3. 2015).
16. *Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources: System of Inspections, Inspectors Manual*, December 2011 [online]. Dostupné z: http://www.ccamlr.org/pu/e/e_pubs/e-inspectors.pdf. (navštíveno 10. 3. 2015).
17. *Charta OSN (The Charter of the United Nations)*, 1945 [online]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf> (navštíveno 20. 3. 2015).
18. *Ústavní zákon České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky č. 4/1993 Sb.* [online]. Dostupné z: http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1993/004993/Sb_004993_----.php (navštíveno 20. 3. 2015).
19. *Zákon č. 276/2003 Sb. o Antarktidě a o změně některých zákonů* [online]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-276> (navštíveno 22. 3. 2015).
20. *Zákon o správních poplatcích č. 634/2004 Sb.* [online]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-634> (navštíveno 30. 3. 2015).
21. *Vyhláška Ministerstva životního prostředí č. 104/2004 Sb., kterou se provádí zákon č. 276/2003 Sb., o Antarktidě a o změně některých zákonů* [online]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-104> (navštíveno 22. 3. 2015).
22. *Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 76/1962 Sb. o Smlouvě o Antarktidě* [online]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1962-76> (navštíveno 8. 3. 2015).

23. *Sdělení ministerstva zahraničních věcí o sjednání Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktadě č. 42/2005 Sb. m. s.* [online]. Dostupné z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=ss05042&cd=76&typ=r> (navštíveno 18. 3. 2015).

Dokumenty ATCM

1. ATCM XXXVI: *Decision 1 (2013) – Recognition of the Czech Republic as a Consultative Party* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=547&lang=e (navštíveno 10. 3. 2015).
2. ATCM I: *Recommendation 4 (1961) – Advisory work of SCAR* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=5&lang=e (navštíveno 5. 3. 2015).
3. ATCM I: *Recommendation 8 (1961) - General Rules of Conduct for Preservation and Conservation of Living Resources in Antarctica* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/recatt/att086_e.pdf (navštíveno 16. 3. 2015).
4. ATCM III: *Recommendation 8 (1964) – Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/documents/recatt%5Catt080_e.pdf (navštíveno 9. 4. 2015).
5. ATCM III – *Recommendation 11 (1964): Voluntary regulativ of pelagic sealing* [online]. Dostupné z: http://ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=38&lang=e (navštíveno 29. 3. 2015).
6. ATCM XXVII: *Resoulution 2 (2004) – Guidelines for the Operation of Aircraft near Concentration of Birds in Antarctica* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=327 (navštíveno 27. 3. 2015).
7. ATCM XXXIV: *Resolution 6 (2011) – Non-native Species* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=499 (navštíveno 27. 3. 2015).

8. ATCM XV: *Recommendation 21 (1989) – Exploitation of icebergs* [online].
Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=190&lang=e
(navštíveno 9. 4. 2015).
9. ATCM IX: *Recommendation 1 (1977) – Future regime on Antarctic mineral resources* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_report.aspx?id=117&lang=e
(navštíveno 17. 3. 2015).
10. ATCM XXIX: *Resoulution 3 (2006) – Ballast Water Exchange in the Antarctic Treaty Area* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=365
(navštíveno 20. 3. 2015).
11. ATCM XXXII: *Resolution 3 (2009) – Guidelines for the Designation and Protection of Historic Sites and Monuments* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=444
(navštíveno 29. 3. 2015).
12. ATCM XXXIV: *Resolution 2 (2011) – Revised Guide to the Preparation of Management Plans for Antarctic Specially Protected Areas* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=495
(navštíveno 31. 3. 2015).
13. ATCM XVIII: *Recommendation 1 (1994) – Guidelines for Tourism* [online].
Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=215
(navštíveno 31. 3. 2015).
14. ATCM XXI: *Resolution 3 (1997) – Tourism Reporting Form* [online]. Dostupné z: http://www.ats.aq/devAS/info_measures_listitem.aspx?lang=e&id=248
(navštíveno 31. 3. 2015).

Internetové zdroje

1. http://cs.wikipedia.org/wiki/Hui_Te-Rangiora (navštíveno 15. 3. 2015).
2. <http://www.nasa.gov/content/goddard/nasa-usgs-landsat-8-satellite-pinpoints-coldest-spots-on-earth> (navštíveno 14. 3. 2015).
3. <http://www.scar.org/about-us> (navštíveno 15. 3. 2015).
4. <http://www.pametni-mince.info/Velka-Britanie/Druha-mince-Antarktidy-k-50-vyroci-podepsaniAntarkticke-smlouvy.html> (navštíveno 6. 3. 2015).
5. http://elpais.com/diario/1978/01/10/sociedad/253234814_850215.html (navštíveno 8. 3. 2015).
6. http://zpravy.idnes.cz/krehkou-antarktidu-ohrozuji-sarvatky-mocnosti-o-ryby-i-nerostne-bohatstvi-17o-/zahranicni.aspx?c=A100521_161018_zahranicni_stf (navštíveno 8. 3. 2015).
7. http://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_Argentina (navštíveno 8. 3. 2015).
8. <http://www.erebus.co.nz/Background/TheStory.aspx> (navštíveno 10. 3. 2015).
9. <http://www.icj-cij.org/docket/files/148/17268.pdf> (navštíveno 1. 4. 2015).
10. <http://polar.sci.muni.cz/en/antarctica> (navštíveno dne 27. 3. 2015).
11. http://www.econelson.org/?en_summary= (citováno dne 20. 3. 2015).

Shrnutí

Právní režim Antarktidy, zejména ochrana jejího životního prostředí a postavení České republiky

Cílem mé práce je analyzovat právní režim Antarktidy, zejména ve vztahu k ochraně jejího životního prostředí. Úvodní kapitoly jsou věnovány stručnému popisu přírodních podmínek v Antarktidě a historii jejího objevování. V souvislosti s objevitelskými cestami jsou také zmíněny první územní nároky států a právní základy, z kterých státy takové nároky vyvozovaly. Dále se pak zabývám elementárním právním dokumentem ve vztahu k tomuto kontinentu, a to Smlouvou o Antarktidě (Antarctic Treaty), především jejími hlavními principy jako je nemilitarizace, zákaz přivlastnění a zmrazení dosavadních nároků. V rámci Smlouvy o Antarktidě se věnuji rovněž rozdělení smluvních stran do několika kategorií, které je u mezinárodních smluv neobvyklé a s tím souvisejícím Poradním shromážděním ke Smlouvě o Antarktidě (Antarctic Treaty Consultative Meeting), které dále rozvíjí úpravu zakotvenou Smlouvou o Antarktidě a vydává různé právní akty.

Těžiště mé práce spočívá v analýze ochrany životního prostředí Antarktidy. Problematiku ochrany jsem pro lepší přehlednost rozdělil podle jednotlivých složek životního prostředí a v jednotlivých kapitolách sleduji postupný vývoj a zpřísnování ochrany od dob objevitelských cest až po současnost. Zvláštní kapitolu jsem věnoval Protokolu ke Smlouvě o Antarktidě, která je doposud nejkomplexnějším mezinárodním dokumentem na poli mezinárodní ochrany životního prostředí a lze ji považovat za environmentální kodex Antarktidy. Pozornost je věnována především zásadám činnosti v Antarktidě a procesu posuzování vlivů na životní prostředí (Environmental Impact Assessment). Okrajové kapitoly se věnují otázce turistiky a problematice kontroly, odpovědnosti a řešení sporů v Antarktidě. Závěr se pak zabývá vztahem České republiky k Antarktickému právnímu systému (Antarctic Treaty System) a k Antarktidě vůbec, neboť Česká republika, byť suchozemský stát vzdálený tisíce kilometrů od ledového kontinentu je v této oblasti aktivní již více než 50 let a dokonce má v Antarktidě i vlastní vědeckou stanici. Poslední kapitola patří českému zákonu o

Antarktidě, který do našeho právního řádu promítá mezinárodní závazky související s Antarktidou.

Summary

The Legal regime of Antarctica, primarily the protection of its environment and the position of the Czech Republic

The objective of the thesis is to describe the legal regime of the Antarctic specifically in relation to the protection of its environment. The introductory chapters are devoted to brief description of the natural conditions of the Antarctic and the history of its exploration. In relation with the discovery voyages there are also mentioned the first territorial claims of the states and the legal foundations on which these claims were made. The author also deals with the basic legal document in relation to this continent, the Antarctic Treaty, mainly with its main principles as the demilitarization, prohibition of appropriation and the recognition of previous claims. Under the Antarctic Treaty several categories of the Parties to the Treaty can be distinguished which is an uncommon situation. The existence of the Antarctic Treaty Consultative Meeting which is related to this situation is also being discussed. This Consultative Meeting further develops the principles of the Antarctic Treaty and issues Measures, Decisions and Resolutions.

This thesis focuses on the analysis of the protection of the environment of the Antarctic. The topic has been divided into separate components of the environment and these are dealt with in individual chapters of the thesis where the steady development and the introduction of stricter rules of the protection can be seen since the time of the first exploration until today. Separate chapter is devoted to the Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty, also known as the Antarctic-Environmental Protocol which is so far the most complex international document devoted to the protection of the environment and can be called the environmental codex of the Antarctic. Special attention is given to the rules referring to the activities conducted in the Antarctic and the process of assessments of their possible impact on the Antarctic environment. Other chapters are devoted to tourism and the issue of inspection, liability and conflict resolution in the Arctic. The following chapter discusses the relation of the Czech Republic to the Antarctic Treaty System and to the Antarctic in general. Czech Republic, although a landlocked country thousands of miles

away from the icy continent, has been very active in the last more than 50 years and even established its own research polar station (Mendel Polar Station). The final chapter is devoted to the Czech law on the Antarctic which incorporates the international obligations related to the Antarctic into the Czech law.

Klíčová slova – *Keywords*

Antarktida – Antarctica

Ochrana životního prostředí – Environmental Protection

Antarktický smluvní systém – Antarctic Treaty System